

BRACO KOVAČEVIĆ

ZAROBLJENA DRŽAVA

**BRACO KOVAČEVIĆ
ZAROBLJENA DRŽAVA**

**Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska,
socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja**

Izdavač:

Evropski defendologija centar za naučna, politička,
ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i
kriminološka istraživanja, Banja Luka

Za izdavača:

Prof. dr Duško Vejnović

Recenzenti:

Akademik, prof. dr Slavo Kukić
Prof. dr Lazo Ristić

BRACO KOVAČEVIĆ

**ZAROBLJENA
DRŽAVA**

Banja Luka
2018.

SADRŽAJ

PREDGOVOR	7
1. Globalizacija socijalnih nejednakosti.....	15
2. Nejednakosti u Bosni i Hercegovini.....	33
3. Anomija i kleptokratija.....	51
4. Kompradorska politička oligarhija.....	63
5. Zaduženost, neracionalna potrošnja i rasipništvo.....	79
6. Korupcija i organizovani politički kriminal.....	91
LITERATURA	115

PREDGOVOR

U tzv. „tranzicionim društvima“, tj. društvima koja prelaze iz jednog sistema u drugi, razvijaju se mnogobrojne negativne pojave, od kojih posebno mjesto zauzimaju anomija, kleptokratija, korupcija, nepotizam, organizovani politički kriminal, te razni oblici ugrožavanja ljudskih prava i sloboda. Sve ove pojave su proizvod snažne društvene, ekonomske, političke, kulturne i civilizacijske krize koje krizu dalje i razvijaju. U „tranzicionim zemljama“ se razvija tzv. „neliberalna demokratija“ za koju je karakteristično postojanje nekih elemenata demokratije, ali ne i liberalnih vrijednosti. To su višepartijski sistemi u kojima obično pobjeđuje jedna partija ili njen koalicioni blok čija kleptokratska politička oligarhija ostvaruje svoju hegemoniju i time legitimira svoju kompradorsku vladavinu.

Nakon rata u Bosni i Hercegovini (BiH) je, pod pritiskom globalnih institucija moći, ostvarena tajkunska privatizacija preko koje su neodgovorne partijske oligarhije i njihovi porodični, ali i partijski nepotistički partneri (biznismeni, rođaci, kumovi, članovi stranaka) sebi obezbijedili enormno prisvajanje društvenih, državnih dobara. Bila je to divljačka, pljačkaška prvobitna akumulacija kapitala na „balkanski način“, u okviru koje se nisu razvijale, a i niti mogle razviti, neophodne investicije za razvijanje proizvodnje, zapošljavanja, ekonomskog i socijalnog razvoja. Naprotiv!

Privatizacija je velikom broju stanovnika donijela nezaposlenost, nemogućnost povezivanja radnog staža i ostvarenje penzije, pad životnog

standarda, bijedu i siromaštvo, neizvjesnost i nesigurnost. Mnogi su zapali u stanje bezizlazja tako da su oni relativno mlađi, kao i njihove porodice, a takođe i mnogi bez porodica, odlučili da privremeno ili trajno napuste prostore Bosne i Hercegovine, i migriraju prema zemljama u kojima će obezijediti normalne uslove života i rada. Tako je, malo po malo, Bosna i Hercegovina ostajala bez svog stanovništva i postajala društvom starih osoba.

Ekonomski izuzetno devastirana, politički dezorganizovana, dezorijentisana i antagonizirana, civilizacijski retrogradna, Bosna i Hercegovina je ostala zarobljena u predatorskim raljama anomije, kleptokratije, korupcije, nepotizma, političke neodgovornosti, organizovanog političkog kriminala i brojnih drugih devijantnih i socijalno-patoloških pojava. Sve je više postajala „slaba“, „nestabilna“, „raspadajuća“, „propadajuća“, „nemoguća“, „nedovršena“, „zarobljena“ država.

U stvari, Bosna i Hercegovina je *zarobljena država* kojoj će trebati decenije i neke nove generacije da bi uopšte uspjela da se nađe na civilizacijskom ekonomskom, društvenom i političkom putu demokratije, vladavine prava i pravne države. Još uvijek Bosna i Hercegovina luta kao guska u magli.

Sa procesom globalizacije se povećala i dobrovoljna i prinudna pokretljivost, migracije i migratorna kretanja pojedinaca i društvenih grupa. Iako su, kao društvena pojava, migracije stalni pratilac razvoja ljudskog društva ipak su one, pod uticajem globalizacije i problema koje ona proizvodi i generira, u dobroj mjeri intenzivirane.

U razumljivoj i veoma izraženoj želji da nađu bolje i prikladnije uslove ekonomskog, političkog i kulturnog života, dostojanstva, mira, bezbjednosti i sigurnosti, mnogi napuštaju mjesto svoga boravka odlazeći u druge društvene sredine.

Tako je i sa migrantima iz Bosne i Hercegovine, najsiromašnije zemlje u Evropi i jedne od najsiromašnijih zemalja u svijetu. Nezaposlenost, bijeda i siromaštvo, loše ekonomsko, političko i etnonacionalno stanje, socijalni uslovi života i besperspektivnost, doveli su do masovnog migranjanja stanovništva i njihovog bježanja iz sumorne i surove belicističke realnosti Bosne i Hercegovine u zemlje Zapadne Evrope, ali i druge zemlje.

Ne samo stariji, nego i mlađi, najčešće u inostranstvo odlaze kako iz ekonomskih i socijalnih razloga, nemogućnosti zaposlenja i rješavanja stambenih problema, tako i iz političkih i etničkih razloga.

Iako se sasvim očiglednim pokazuje da se ekonomsko i socijalno stanje u Bosni i Hercegovini pogoršava, ipak treba napomenuti da na entitetskom, kao i na državnom nivou Bosne i Hercegovine, ne postoji ozbiljna *strategija* zaustavljanja i zadržavanja mladih, kao ni strategija zaustavljanja migriranja i odliva stanovništva uopšte. Migracije se i dalje veoma brzo i nezadrživo nastavljaju, i to ne samo kao rezultat razvoja globalizacijskih procesa u svijetu, nego i kao posljedica izrazitog postojanja različitih neprilika u Bosni i Hercegovini. Zato, recimo, i ne čudi studentski moto: „da diplomiram, pa da emigriram“.

Kada ukupno društveno stanje u Bosni i Hercegovini posmatramo u vrijednosnom i pravno-političkom smislu, možemo reći da se ona nalazi u zaista dubokoj tranziciji, krizi i stanju *prelegitimiteta*. Pod ovim se pojmom može podrazumijevati tranzicioni proces uspostavljanja novog tipa legitimiteta, onog kojim se zamjenjuje prethodni oblik; prelegitimitet je „legitimitet u pelenama“, „privremeno“, pa i „vanredno stanje“, odnosno stanje u kojem se građani privikavaju na nove vrijednosti i novi tip društvene i političke vladavine, i zato je to najopasnija situacija u kojoj se može naći neki politički poredak.

Izrazito rasprostranjene pojave, kao što su apatija, anomija, kleptokratija i kompradorstvo, će još više otežavati postojeće ionako teško ekonomsko, socijalno, političko, etničko, etičko i svako drugo stanje u Bosni i Hercegovini, onemogućavajući stvarnu izgradnju efikasne demokratske pravne države, vladavine prava i civilizovanih društvenih odnosa. Očigledno je da su građani zapali u apatiju i građanski neaktivizam, i zato su nesposobni da uspješno izmijene postojeće dramatično ekonomsko, političko i socijalno stanje. Da bi onemogućili bilo kakav oblik potencijalnog rebelizma i razvoj civilnog društva, bosansko-hercegovački politički oligarsi manipulišu nacionalizmom i drugim političkim oblicima maniheističke podjele (na „nas“ i „njih“, „naše“ i „njihove“, „patriote“ i „neprijatelje“), kao već oprobanim i efikasnim mehanizmima skrivanja postojanja loših ekonomskih, političkih, socijalnih i egzistencijalnih (ne)prilika.

Ovakvo izuzetno loše stanje u Bosni i Hercegovini snažno podsjeća na basnu Ivana Andrejeviča Krilova, *Labud, rak i štika*, u kojoj se kaže: /„U poslu svake družine kad je u slozi kvar / Poduhvat zajednički biva propala stvar/ I nastaje od njega ne delo, nego muka. / Jednom su tako, i Labud, Rak i Štika/ Teretom kola napunjena potegli, / Sve troje, zajedno, u am su se upregli. / Vuku ti iz sve snage, a tovar ipak ne hodi!/ Taljige za njih bi bile zapravo sasvim lake, / Da Labud ne vuče pod oblake, / Rak poteže unazad, a Štika stremlji k vodi. / Ko je od njih kriv, a ko prav – ne znamo, / Ali kola s teretom još su tamo“.

Tako je i u Bosni i Hercegovini, državi straha, mržnje, netrpeljivosti i necivilizovanosti, državi gdje postoje istorijski veoma izražene i antagonizirane geopolitičke mreže, različite i međusobno suprotstavljene i netrpeljive političke prakse, nacije, religije, kulture i civilizacije, organizovane mreže kleptokratije, korupcije i organizovanog kriminala koje uništavaju moralno biće stanovništva i koje su od Bosne i Hercegovine napravile - ***zarobljenu državu***.

1. GLOBALIZACIJA SOCIJALNIH NEJEDNAKOSTI

Globalizacija je snažan proces povezivanja i integracije društava i država u jednu međuzavisnu cjelinu. U ovom modernom i savremenom dobu se globalizacija snažno temelji na neoliberalnom ekonomskom konceptu. Pokretačka snaga neoliberalnog transnacionalnog i multinacionalnog globalnog procesa proizvodnje su informaciono-komunikacione tehnologije, razvoj saobraćaja, jeftina radna snaga i jeftine sirovine. S ciljem ostvarenja što većeg profita, a u potrazi za jeftinom radnom snagom i resursima, korporativni kapital prelazi nacionalne granice – on je eksteritorijalan.¹

Utemeljeni na ekonomskoj doktrini neoliberalizma, globalizacijski procesi proizvode različite posljedice tako da se može reći da je odnos prema globalizaciji dihotoman. Za jedne je globalizacija *pozitivna pojava*, dok je za druge izrazito *negativna pojava*.

Globalizacija je *pozitivna* jer povezuje osobe, narode, države, regije, kulture, širi tržišta rada, roba i kapitala. Za neoliberalne globalizacija daje šansu i bogatima i siromašnima da dobro žive.

¹ Podaci pokazuju da je cijena jednog francuskog radnika ekvivalentna cijeni rada 47 Vijetnamaca. Ili, na primjer, u Americi se proizvode televizori za 54 dolara, a u Tajvanu za 4,5 dolara.

Ali, s druge strane posmatrano, globalizacija je i negativna pojava. Zigmund Bauman je decidan kada kaže da se „do sada“ globalizacija „u potpunosti pokazuje kao negativna“.²

Negativnost globalizacije se manifestuje na raznim područjima ličnog i društvenog života, na ekonomskom, političkom i socijalnom području, kao i na području socijalne strukture, društvenih nejednakosti, bogatstva i siromaštva.

Globalizacija nije samo ekonomski, nego je i politički, kulturni i socijalni fenomen. Ona stvara i generira socijalne nejednakosti na globalnom i na lokalnom nivou.

Globalizacija proizvodi svojevrsnu *društvenu strukturu* u okviru koje se, kako Lesli Skler ističe, upravo na globalnom području stvara klasa „homogene“ *međunarodne upravljačke buržoazije* „koja obuhvata preduzetničku elitu, menadžere, više državne funkcionere, vodeće političare, pripadnike intelektualnih profesija i pojedince sa sličnim položajem u svim sferama društva“. Zigmund Bauman decidno tvrdi da na globalnom nivou dolazi do izrazite diferencijacije na *globalno bogate* i *lokalno siromašne*; riječ je o „novoj podeli privilegija i obespravljenosti, bogatstva i siromaštva, mogućnosti i bezizlaznosti, moći i nemoći, slobode i neslobode“.³

² Z. Bauman, *Fluidni strah*, „Mediterran Publishing“, Novi Sad, 2010, str. 13.

³ V. Vuletić, *Globalizacija*, „Zavod za udžbenike“, Beograd, 2009, str. 23.

Bez obzira na Baumanovo mišljenje o „globalno bogatima“ i „lokalno siromašnima“, mogli bismo, ipak, reći da i na lokalnom nivou postoje izrazito bogati, kao i oni drugi, izrazito siromašni društveni slojevi.

Noam Čomski smatra da globalno, a i lokalno posmatrano, postoje dvije različite socijalne grupe: *plutonomija*, koja je bogata, i – *ostatak stanovništva*. Između njih postoje sve veće i veće razlike.⁴

I na globalnom, i na lokalnom nivou, globalizacija proizvodi izrazitu agresivnost bogatih i strašnu patnju siromašnih.

Nova podjela socijalnih nejednakosti proizvod je globalizacije koja je neoliberalno ekonomski orijentisana; neoliberalna ekonomija proizvodi nejednakosti ne samo na globalnom nivou, nego i na lokalnom području.

Finansijska kriza globalne neoliberalne ekonomije je zahvatila siromašne i bogate slojeve, ali su u njoj siromašni postajali sve siromašniji, dok su bogati postajali još bogatiji. Neoliberalna ekonomija jednima donosi bogatstvo, a drugima bijedu i siromaštvo.

Postojanje neoliberalizma nije moguće bez postojanja temeljne mantre neoliberalizma koja se odnosi, prije svega, na:

- *privatizaciju*
- *deregulaciju*

⁴ N. Čomski, *Rekvijem za američki san: deset principa koncentracije bogatstva i moći*, „Akademska knjiga“, Novi Sad, 2017, str. 69.

- „redukciju“, odnosno fiskalnu restrikciju, i
- liberalizaciju.

Kada je u pitanju **privatizacija**, treba napomenuti da su ranije vlade raspolagale vlasništvom nad malim, velikim i krupnim preduzećima, telekomunikacionim sistemima, poštama, zdravstvenim i medicinskim ustanovama, obrazovnim institucijama, željeznicama, putevima, industrijskim preduzećima, infrastrukturnim i drugim kapitalnim objektima. Neoliberalni ekonomski koncept sve to privatizuje jer je upravo privatizacija postala jedna od mantri neoliberalne globalizacije koju nameće Međunarodni monetarni fond.

Kao uslov za davanje kredita „MMF nameće `liberalizaciju`: privredu otvorenu inostranom mešanju i kontroli, veliko smanjenje društvenih usluga i programa, itd. Ove mere stavljaju vlast sve čvršće u ruke najbogatijih slojeva i stranih investitora (`stabilnost`) i utvrđuju klasično dvoslojno društvo nerazvijenog sveta - jedan sloj su super bogati (uz jedan broj prilično dobrostojećih ljudi koji im služi), a drugi čini ogromna masa osiromašenih, napaćenih ljudi“.⁵

Druga mantra neoliberalne globalizacije se odnosi na **deregulaciju**, što znači da se nacionalnim državama uskraćuje normativna, monetarna i finansijska suverenost. Pod pritiskom korporacija, nacionalne države su morale ukidati propise kojima su štitili domaću nekonkurentnu proizvodnju i tako omogućiti konkurentnijim

⁵ N. Čomski, *Šta to u stvari hoće Amerika*, „Čigoja štampa“, Beograd, 1999, str. 36.

stranim firmama ulazak na domaće tržište (*slobodno tržište*) i ubiranje profita. Robe stranih proizvođača upravo predstavljaju proizvode nelojalne konkurencije domaćim proizvodima i domaćoj proizvodnji koja u takvim nejednakim uslovima gubi ekonomsku moć.

Treća mantra se odnosi na *fiskalnu restrikciju*, odnosno „*redukciju*“ ili, kako se to kaže, umanjevanje davanja za socijalnu i zdravstvenu zaštitu, nauku, obrazovanje, zdravstvo, kulturu, te smanjenje plata u državnim službama putem uvođenja tzv. „mjera štednje“, „zaleđivanjem“ i „kresanjem“ plata zaposlenih. U razvojnoj strategiji usmjerenoj na izvoz, Svjetska banka insistira da „domaća potrošnja treba da `očigledno bude ograničena kako bi se potrebni udeo porasta u proizvodnji usmerio na izvoz`, naglašavajući `širenje privatnih preduzeća` dok podrška obrazovanju treba da bude `minimizirana` i takve `društvene potrebe` treba da budu privatizovane“. U strategiji Svjetske banke se dalje ističe da „privatni projekti s visokim ekonomskim dobitkom treba da budu podržani“ više nego „javni rashodi u društvenim sektorima“ a, takođe, „manje pažnje treba posvetiti društvenim ciljevima koji povećavaju potrošnju“.⁶

U neoliberalnom konceptu se i obrazovanje tretira kao trošak, tako da obrazovne institucije same sebi moraju obezbijediti izvore finansiranja. Obrazovne institucije i obrazovanje moraju „ići na tržište“. Tako se postepeno uništava obavezno državno školstvo, ali i obrazovanje kao takvo.

⁶ N. Čomski, *Snovi i nadanja*, „Vulkan“, Beograd, 2013, str. 17.

Poseban problem se odnosi na neoliberalno potiskivanje kritičkog humanističkog obrazovanja komercijalnim, tržišno i profitabilno orijentisanim obrazovanjem koje sužava duhovne „vidike i poimanje“, onemogućavajući „slobodnu misao“ i učeći osobe „da budu poslušni“. Tako je tržišno orijentisana korporativizacija obrazovnih institucija i obrazovanja pa, prema tome, i univerziteta, nametnula „kulturu poslovne `produktivnosti“.

Neprestalno namećući besmislene standardizovane testove i metode „ocjenjivanja“ i „provjere znanja“ neoliberalne obrazovne institucije ne samo što „ubijaju volju za učenjem“, nego i „od studenata stvaraju materijal za lako oblikovanje i manipulaciju“. Na taj način se napušta uzvišeni ideal Prosvjetiteljstva koji je podrazumijevao upravo kritičko i humanističko obrazovanje koje će „omogućiti da sledi sopstveni put i razvoja kreativnosti i slobode misli“.⁷

Ovi pedagoški i didaktički postupci „ocjenjivanja“ se ne odnose samo na učenike, nego i na njihove nastavnike. O ovoj interakciji edukativnog i pedagoškog besmisla, Čomski kaže: “U posljednje vrijeme, naglasak je na ocjenjivanju i djece i nastavnika, pa se učenje svodi na pripreme za testove. A testiranja utiču kako na sudbinu učenika, tako i nastavnika... Sam sistem vrjednovanja je potpuno vještački. Nastavnici se ne rangiraju prema svojoj sposobnosti da pomognu djeci da ostvare svoje potencijale i istraže svoja kreativna interesovanja. Te stvari ne podliježu testovima...Vi rangirate, ali to je uglavnom

⁷ N. Čomski, *Jer mi tako kažemo*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2016, str. 34-36.

besmisleno i samo po sebi štetno. Pretvara nas u osobe koje svoje živote posvećuju boljem rangiranju, umjesto da činimo stvari koje su vrijedne i važne”. Koliko je ovaj nehumani, rigidni maniheistički način besmislen, ali i opasan, Čomski ističe da kad djeca “stignu do trećeg razreda, stvara se podjela na glupe i pametne. Ako si svrstan među glupe, onda te škola tretira na potpuno drugačiji način nego kad si među pametnima. Zamislite šta to čini djeci. Ona to veoma ozbiljno shvataju, što je pogubno za njih, a pritom nema nikakve veze sa obrazovanjem”. Čomski sasvim ispravno ističe da obrazovanje treba da bude u funkciji razvijanja ličnih potencijala i kreativnosti. “Možda nećete biti sjajni u školi, ali ćete biti odličan umjetnik. Šta je loše u tome? To je samo drugačiji način da živite ispunjenim životom, da oplemenite i sebe i one oko vas”. Tako se pokazuje da je ideja rangiranja veoma štetna jer je dio sistema koji treba da stvori tzv. „ekonomskog čovjeka”. U suštini, „to je neko ko racionalno kalkuliše kako da poboljša sopstveni status i svoje bogatstvo, ne obraćajući pažnju ni na šta drugo. Ko teži da gomila materijalna dobra, jer je to ono što može da se izmjeri. Ako ste dobri u tome, onda ste racionalna osoba koja donosi odluke na osnovu činjenica. Povećavate svoj ljudski kapital koji možete da prodate na tržištu... O kakvom to čovjeku govorimo? Da li je to ljudsko biće koje želimo da stvorimo? Svi ti mehanizmi – testiranje, procjenjivanje, mjerenje, vrjednovanje – prisiljavaju ljude da razviju takve osobine... A takve ideje imaju svoje posljedice...”⁸

⁸ N. Čomski, *Sistem vrjednovanja učenika i nastavnika*

Kako tržište predstavlja osnovni kriterij i mehanizam društvenog organizovanja i određivanja društvenih vrijednosti, jasno je da ono determinira i sam obrazovni koncept.

Spoj Tržišta i Univerziteta je komercijalno jednostavan: „Univerziteti imaju istraživače i naučnike, korporacije imaju novac“.⁹

Neoliberalizam snažno nameće tržišni, komercijalni koncept obrazovanja, tako da će, pod imperativnim pritiskom njihovog opstanka, obrazovne institucije biti prinuđene da se orijentišu prema tržištu.

Da bi zaradile neophodan novac, obrazovne institucije se okreću tržištu. S obzirom da u razvijenim tržišnim privredama komercijalizacija omogućava univerzitetima da zarade novac, „univerzitetski zvaničnici pozdravljaju potencijalne nove izvore koji im mogu pomoći da finansiraju program koji obećava ili da spreče nailazeći deficit. Oni željno istražuju priliku i računaju prihode koje će doneti“.¹⁰

Ovo što se događa sa Univerzitetom u svijetu, događaće će se, pod imperativnim pritiskom globalnih institucija moći (vlada Zapada, EU, MMF-a, Svjetske banke), sa univerzitetima i

vještački; Dostupno na:

<http://www.6yka.com/novost/87359/comski-sistem-vrjednovanja-ucenika-i-nastavnika-vjestacki>, (26.1.2018).

⁹ M. Marlou, H-Dž. Robertson, *Homogenizacija školstva*, u: *Globalizacija – argumenti protiv*, (Priredili Džeri Mander i Edvard Goldsmit), „CLIO“, Beograd, 2003, str. 90.

¹⁰ D. Bok, *Univerzitet na tržištu: komercijalizacija visokog školstva*, „CLIO“, Beograd, 2005, str. 98.

fakultetima i u „tranzicionim zemljama“ pa, prema tome, i u Bosni i Hercegovini.

Privatizacija obrazovanja se već ostvarila, a ono što bi trebalo da slijedi jeste privatizacija javnih, državnih fakulteta i univerziteta. Prvi korak u tom procesu je ostvarenje koncepta *javno-privatnog partnerstva*. To je put i način ukidanja jednog koncepta Univerziteta. Jer, ukinuti jedan sistem podrazumijeva „da se ukinu ili smanje sredstva. Želite li da uništite neki sistem? Prvo smanjite dotacije. Tada više neće funkcionisati... To je standardna tehnika privatizacije nekog sistema“.¹¹

Četvrta mantra neoliberalne globalizacije se odnosi na *liberalizaciju*. A, ona omogućava tehnološki konkurentnijim proizvodima da nesmetano ulaze na tržište nacionalnih ekonomija, tako da privreda tih ekonomija počinje da se urušava. Za posljedicu je ova neoliberalna mjera otklanjanja protekcionizma dovela do zatvaranja domaćih kompanija i razaranja domaće ekonomije.

Za ilustraciju posljedica liberalizacije tržišta uzećemo primjer sa područja poljoprivrede. Nakon mjesec dana primjene *Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju* između Bosne i Hercegovine i Evropske Unije, pokazalo se da je rast uvoza poljoprivrednih proizvoda počeo ugrožavati domaću poljoprivrednu proizvodnju. Evo tabela koje pokazuju razliku između uvoza i izvoza poljoprivrednih proizvoda u januaru i februaru

¹¹ N. Čomski, *Rekvijem za američki san: deset principa koncentracije bogatstva i moći*, „Akademska knjiga“, Novi Sad, 2017, str. 74-75.

2017. godine. Najprije ćemo navesti tabelu uvoza (u milionima KM):

	januar	februar	
Voće i povrće	20,95	25,73	+4,78
Žive životinje	5,74	7,06	+1,32
Meso	14,38	15,82	+1,44
Mlijeko	10,04	11,10	+1,06

Tabele izvoza (u milionima KM) izgleda ovako:

	januar	februar	
Voće i povrće	9,05	13,16	+4,11
Riba	3,04	3,12	+0,08
Šećer	1,24	2,01	+0,97
Vino	0,36	0,32	-0,04 ¹²

Kao što se iz tabela vidi, uvoz poljoprivrednih proizvoda je veći od izvoza, tako da se može reći da je liberalizacija dovela domaći agrar u ozbiljne probleme.

Ove neoliberalne mjere nije moguće provoditi bez čitavog jednog „orkestra“ čiji članovi predstavljaju interesne grupe ostvarenja sopstvenog i neoliberalnog interesa.

¹² M. Miljić, *Uvoz iz EU počeo da potapa poljoprivredu*, „Glas Srpske“, 16. mart 2017, str. 3.

U osnovi društvenog djelovanja se nalaze interesi pojedinaca i društvenih grupa, odnosno, nalaze se interesne grupe. Tako je i kada je u pitanju prihvatanje neoliberalne doktrine u „tranzicionim zemljama“. Zapravo, riječ je o postojanju nekoliko frakcija jedne te iste – ***transnacionalne kapitalističke klase***.¹³

Prvu grupu čine „međunarodne birokrate“, odnosno „činovnici-političari“ iz Brisela i Vašingtona, „političari-službenici“ koji razvijaju „evroatlantske integracije“, ambasadori moćnih država Zapada, zaposleni u raznim brojnim „agencijama“, lokalni predstavnici međunarodnih nevladinih organizacija, lokalni predstavnici globalnih institucija moći, posebno Međunarodnog monetarnog fonda, Svjetske banke i Svjetske trgovinske organizacije. Članovi ovih grupa su „neposredno prikopčani na glavne ustanove zemlje domaćina“ i „nalaze `partnere` u državnom aparatu, daju im novac za reforme i `usklađivanje sa standardima`, i na kraju ocenjuju `postignuća` i `domašaje reformi`“. Njihov zadatak se sastoji u tome da „evaluiraju“ samu „uspješnost tranzicije“ a prema unaprijed utvrđenim neoliberalnim pravilima koja se odnose na to koliko treba privatizovati preduzeća, medije, koliko i u kojoj mjeri treba ukinuti subvencije, smanjiti plate i penzije, koliko zatvoriti državnih škola i bolnica, itd. Ova grupa je grupa - ***evaluatora***.

Drugu grupu čine – ***reformatori***. To je zapravo „predatorska elita“ (Krastev), odnosno „zavisna domaća politička elita“, partijski i državni

¹³ S. Antičić, *Elita, građanstvo i slaba država: Srbija posle 2000*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2009, str. 35-37.

političari koji imaju ulogu da obezbijede uslove za „reformsko-modernizacijske“ i „evroatlantsko-integrativističke“ procese. Oni moraju da provode unaprijed zadata uputstva evaluatora i zato su nagrađeni „mogućnošću neograničene pljačke“ svoje države i svog naroda.

Treća grupa je sastavljena od - *biznismena*. To su „domaći tajkuni“ (i etnotajkuni kao etnobiznismeni) koji su sa međunarodnim kapitalom povezani „spregnutim poslovnim vezama“, čiji se zadatak odnosi na formiranje kartela preko kojeg će se obezbijediti nesmetani kontakt sa tržištem, što znači da se mora „ukloniti država kao konkurentni vlasnik ili preduzetnik čak i u strateškim granama“. Takođe, to podrazumijeva isključenje stanovništva iz vlasništva i upravljanja. Kroz „sistemska korupciju“ ova frakcija obezbjeđuje „nagrade reformatorima“.

Četvrtu grupu čine *misionari*, odnosno „misionarska inteligencija“ koja je sastavljena od „domaće akademske, medijske i kulturne elite“ koja prihvata i propovijeda unaprijed projektovanu neoliberalnu ideologiju.

Kao što se vidi, mreža neoliberalne ideologije je veoma široka, i zato je hegemonijski veoma efikasna i uspješna.

Neoliberalizam utiče i na etičke, kulturne, moralne i civilizacijske vrijednosti tako što ih razara.

Neoliberalizam ima dvije međusobno neodvojive komponente: *ekonomsku doktrinu* - koju čine privatizacija, tržište i minimalna država - i „*filozofiju*“ u čijoj se osnovi nalazi „*negiranje univerzalnih vrijednosti*“. Uspon neoliberalizma je

„u suprotnosti sa ostvarivanjem univerzalnih vrednosti, odnosno, sa interesom svih, interesom koji univerzalne vrednosti štite“.¹⁴

U neoliberalnoj ekonomskoj doktrini nema prostora za vrijednost *solidarnosti*, tako da u uslovima postojanja neoliberalnih mantri, *država blagostanja*, *socijalna država* ili *država socijalne sigurnosti* i *solidarnosti* sve više nestaje. Moralni aspekti se od kolektivismu razvijaju prema individualizmu, egoizmu, socijaldarvinizmu i belicizmu. To je taj izrazito negativni uticaj neoliberalizma na vrijednosni sistem i vrijednosti u čijem se prostoru javljaju mnogobrojne posljedice koje se odnose na to da postoje ne samo siromašni, nego da su oni i socijalno izopšteni, odnosno socijalno, ili društveno isključeni.

Nametnute neoliberalne mantre su države - koje traže zajmove i kredite od strane globalnih finansijskih institucija moći (Međunarodnog monetarnog fonda, Svjetske banke) - dužne prihvatiti putem tzv. *Programa strukturalnog prilagođavanja* i *Vašingtonskog konsenzusa*.

Sa svojim rigidnim mjerama, kao što su liberalizacija, deregulacija, privatizacija i fiskalna ograničavanja, neoliberalizam nameće „politički paket“ koji se često „spominje kao `Vašingtonski konsenzus`“ koji predstavlja „preovlađujuće gledište savezne uprave SAD i u Vašingtonu osnovnih globalnih ekonomskih institucija“. Neoliberalizam imperativno insistira na oslobađanju i odvajanju tržišta od državnog uticaja, i suprostavlja se državnim upravljanjem privredom,

¹⁴ V. Milutinović, *Neoliberalna bajka: kritika neoliberalne ideologije*, „Dosije studio“, Beograd, 2014, str. 13, 14.

državnim ograničavanjima u međudržavnim i međunarodnim kretanjima robe, novca, kapitala i usluga, a takođe, suprostavlja se i ograničavanju internacionalnog kretanja radne snage. Deregulacijom, odnosno redukovanjem propisa, a uvođenjem zakonskih olakšica, neoliberalizam se suprostavlja državnoj kontroli cijena, zarada i kursa inozemnih valuta. Mjerama privatizacije neoliberalizam transformiše državnu svojinu nad sredstvima za proizvodnju i usluge „u privatni sektor“. I, na kraju, mjerama fiskalnih ograničavanja, neoliberalizam provodi „strogu kontrolu državnih troškova s ciljem ograničavanja dugova javnog sektora i smanjivanja poreskih stopa“.¹⁵

Nametanjem određenih imperativnih mjera, neoliberalni kapitalizam postaje neokolonijalan i neoimperijalan. Osim toga, neoliberalne mjere povećavaju stope nezaposlenosti, bijede i siromaštva, čime doprinose padu životnog standarda i odsustvu adekvatne i neophodne socijalne zaštite. Neoliberalizam ukida tekovine „socijalne države“, odnosno „države blagostanja“.

Za siromašne zemlje neoliberalni kapitalizam je „*kapitalizam katastrofe*“ koji provodi „*doktrinu šoka*“ kao „*doktrina umiranja*“ preko „*programa strukturalnog prilagođavanja*“. Kako ističe Naomi Klajn, „načelo je bilo jednostavno“: „države u krizi očajnički trebaju hitnu pomoć kojom će stabilizirati valutu. No, kada se privatizacija i politika slobodne trgovine `spakiraju` zajedno s finansijskim aranžmanom,

¹⁵ J. A. Šolte, *Globalizacija: kritički uvod*, „CID“, Podgorica, 2009, str. 37-38.

državama ostaje samo da prihvate cijeli paket. Uistinu, lukav dio cijelog plana bio je taj što su sami ekonomisti znali da slobodna trgovina nema nimalo veze sa okončanjem krize, samo se taj podatak mudro `prikrivao`¹⁶

Neoliberalizam je doveo do globalne krize i ogromnih društvenih i socijalnih problema.

Do ove krize i problema je došlo zato što je neoliberalizam „ideologija koja se realizuje u interesu bogatih i moćnih. Oni imaju ogromnu finansijsku (i ne samo finansijsku) moć uz pomoć koje oblikuju politički, medijski i (kvazi) naučni prostor, kako bi se vodila ekonomska politika i javno promovisale vrednosti koje njima odgovaraju. Zbog toga poslednjih godina uglavnom slušamo da je problem nastao jer ljudi ne žive u skladu sa realnim mogućnostima i da se mora ići na dalje *stezanje kaiša* i racionalizaciju radnih mesta (prevedeno sa orvelovskog novogovora: dalja otpuštanja zaposlenih). Mnogo manje se govori o problemu nejednakosti, odnosno neravnomerne i nepravedne raspodele i da rešenje treba tražiti na tom području“¹⁷

Iako razara mnoge države i njihove ekonomije, neoliberalna globalizacija se još uvijek prihvata kao svojevrsna nužnost. Naravno, to ne bi bilo tako da ne postoji „orkestar“ kojem pripadaju ekonomisti, političari i naučnici koji dobro žive od neoliberalizma i zato ga zdušno propagiraju.

¹⁶ N. Klein, *Doktrina šoka (uspon kapitalizma katastrofe)*, „Grafički Zavod Hrvatske“, Zagreb, 2008, str. 165.

¹⁷ J. B. Dušanić, *Neoliberalizam: rasprave u Akademiji ekonomskih nauka*, „Catena mundi“, Beograd, 2015, str. 140.

Neoliberalna doktrina ne bi bila uspješna da ne postoje „svete kongregacije globalizacije“. A, one su brojne. „Pre svega, ogromna većina profesora na ekonomskim odsecima... univerziteta. A na širem, svetskom nivou, to su poslovne škole i profesori koji u njima predaju. Njihovi diplomirani studenti, pak, sačinjavaju treću, mnogo angažovaniju strukturu za propagiranje vere kroz svakodnevnu industriju. Ali poslovne škole i konsultantske usluge su puki utilitaristički izrazi pokoravanja koje vera zahteva. Pravo srce Svete kongregacije kuca u odsecima za ekonomiju. Tamo se počev od sredine sedamdesetih, mogućnost drugačijeg mišljenja polako marginalizovala, čak i ukidala“.¹⁸

Tako se pokazuje da je kritičko mišljenje sve manje prisutno jer neoliberalizam negira kritičku misao i redukuje javnu arenu i demokratiju.

U tom pogledu Noam Čomski i ističe da je cilj neoliberalne prakse da se smanji i ograniči uloga i značaj javne arene i da se donošenje bitnih odluka prepusti „neodgovornim privatnim tiranskim sistemima, povezanim sa nekoliko moćnih država, ali i međusobno. U tom slučaju demokratija preživljava, ali u bitno redukovanom obliku“.¹⁹

Zbog mjera koje nameće siromašnim i nerazvijenim državama, neoliberalne institucije ekonomske, finansijske i političke moći utiču i na

¹⁸ Dž. R. Sol, *Propast globalizma i preoblikovanje sveta*, „Arhipelag“, Beograd, 2011, str. 351.

¹⁹ N. Čomski, *Hegemonija ili opstanak*, „Rubikon“, Novi Sad, 2008, str. 11-12.

povećanje siromaštva u svijetu pa, prema tome, i na migracije.

Pored drugih uzroka, i siromaštvo je jedan od njih koje utiče na migracije i migratorna kretanja stanovništva. Utemeljena na neoliberalnoj doktrini, globalizacija proizvodi ogromne socijalne nejednakosti, ali i probleme koji se s njima nalaze u međusobnoj direktnoj ili indirektnoj vezi, od kojih se svakako jedan odnosi na *migracije* pa, prema tome, i na migracije iz Bosne i Hercegovine.²⁰

²⁰ Prema studiji Bečkog instituta za ekonomske studije i Svjetske banke o stanju ekonomija zapadnog Balkana, Bosna i Hercegovina je balkanska zemlja s najviše imigranata. Jedan od razloga se odnosi i na odluke Njemačke da olakša izdavanje radnih dozvola građanima BiH, što će za posljedicu imati još veći broj odlazaka. Istaknuto je da je od raspada Jugoslavije, Bosnu i Hercegovinu napustilo 1,3 miliona ljudi, što iznosi trećinu stanovništva. Poslije Bosne i Hercegovine, najveći broj onih koji napuštaju svoje zemlje odnosi se na Albaniju sa milion i Srbiju sa 900.000 osoba. <http://bigportal.ba/2018/04/10/bih-napustilo-13-miliona-ljudi/> (10.4.2018).

2. NEJEDNAKOSTI U BOSNI I HERCEGOVINI

U savremenom dobu su globalizacija i neoliberalna ekonomska doktrina izvršili snažan pritisak na porodice što je za posljedicu imalo njeno osiromašenje, povećanu nezaposlenost njenih članova i potrebu za migriranjem.

Izraziti pritisak neoliberalne globalizacije stvorio je porodicama određene probleme i poremećaje njene ekonomske i socijalne funkcije.

Nezaposlenost njenih članova je postala očigledna i velika, a takođe, bijeda i siromaštvo. Ekonomska potrošnja je smanjena zato što je smanjena njena ekonomska moć. Pod imperativnim pritiskom neoliberalnih finansijskih institucija provedene su mnogobrojne mjere koje su uticale i na položaj porodice, a jedna od njih se odnosi na *privatizaciju* koja je u našim uslovima imala kompradorsko obilježje. Tako je, na primjer, u Srbiji tri četvrtine zaposlenih u procesu privatizacije preduzeća izgubilo posao. Izgubljeno je 400.000-500.000 radnih mjesta, stopa nezaposlenosti se jako povećala, a i naglo je skočio broj onih koji su izgubili posao i nisu se mogli zaposliti niti „povezati“ radni staž i ići u penziju. Loša privatizacija, pad proizvodnje, malverzacije, korupcija i kriminal, su doveli do ogromne nezaposlenosti, siromaštva, pada životnog standarda i odsustva socijalne zaštite, što se

negativno odrazilo i na ekonomsko i socijalno stanje porodica.²¹

Slično stanje je i u Bosni i Hercegovini.

Prema popisu stanovništva Bosne i Hercegovine 2013. godine bilo je 2,987.440 radno sposobnog stanovništva, od čega 1,033.884 zaposlenih, a 328.632 nezaposlenih osoba (24%). U strukturi nezaposlenih osoba, 53% nezaposlenih su prije radili, dok 47% nezaposlenih nikad nije bilo zaposleno. Od ukupnog broja zaposlenih osoba, 60% su muškarci, a 40% žene; u strukturi nezaposlenih je oko 58% muškaraca. U Federaciji Bosne i Hercegovine (FBiH) ima 1,862.272, a u Republici Srpskoj (RS) 1,054.733 radno sposobnog stanovništva. U odnosu na ekonomski aktivno stanovništvo u FBiH zaposlenih je 635.246, dok je u RS 376.156; nezaposlenih je 200.326 i 120.726, što pokazuje da je nezaposlenost u FBiH ispod 24%, a u RS iznad tog. U Distriktu Brčko (DB) ima 70.435 radno sposobnih osoba, ekonomski aktivnih 30.062 osobe. Zaposlenih osoba je 22.482, a nezaposlenih 7.580 (oko 25%).²²

Bosna i Hercegovina spada u **najsiromašnije** zemlje svijeta, a u Evropi je najsiromašnija, te ta činjenica i navodi mnoge njene stanovnike da se isele.

²¹ S. Štrbo, *Ekonomске i socijalne posledice loše privatizacije u Srbiji*, u: *Katastrofe – prevencija i saniranje posljedica*, Zbornik radova (Urednik Mirko Kulić), t. II, „Evropski univerzitet Brčko distrikta“, Brčko, 2015, str. 495.

²² M. Čičić, *Popis stanovništva BIH 2013 – analiza podataka o nezaposlenosti*, u: *Demografske i etničke promjene u BiH*, zbornik (Urednik Ivan Cvitković), „ANURS“, Sarajevo, 2017, str. 126.

U 2000. godini u Bosni i Hercegovini je bilo oko 15% siromašnih. Godinu dana prije poznate recesije, 2007. godine je u BiH bilo 18,2% siromašnih, tj. oko 600.000 osoba. U 2011. godini je siromaštvo obuhvatilo oko milion građana, tj. oko 25% stanovništva. Prema podacima Svjetske banke, u 2013. godini oko 48% stanovništva živi na granici siromaštva, a 18,5% ispod linije kritičnog siromaštva. U 2014. godini oko 18% stanovništva živi ispod granice kritičnog siromaštva, dok se 48% nalazi na rubu siromaštva i socijalne isključenosti. U 2016. godini u Bosni i Hercegovini oko 600.000 ljudi živi u siromaštvu, sa 3 do 5 KM dnevno; u 2017. godini je socijalno stanje gore i od afričkog prosjeka, tako da se pokazalo da je količina siromaštva u Bosni i Hercegovini „zastrašujuća“.

Statistika Svjetske banke pokazuje da je BDP u BiH 2011. godine iznosio 4.754 dolara, 2012. je pao na 4.396 dolara, da bi 2013. godine iznosio 4.656 dolara po stanovniku.²³

U 2011. godini u Bosni i Hercegovini je ispod linije apsolutnog siromaštva živjelo 23,4% stanovništva, dok je u 2015. to iznosilo 27%, odnosno oko 900.000 osoba.²⁴

Stanovnici Bosne i Hercegovine imaju gotovo najmanji životni standard u Evropi.

Prema Eurostatovim istraživanjima iz 2015. godine, stanovnik BiH može sebi priuštiti tek 38%

²³ <https://www.hercegovina.info/vijesti/vijesti/bih/bih-je-jos-uvijek-najsiromasnija-u-regiji-78525> (18.03.2017).

²⁴ <http://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/papic-u-bih-900000-ljudi-zivi-ispod-linije-apsolutnog-siromastva/185973> (18.03.2017).

proizvoda i usluga potrošačke korpe prosječnog Evropljanina. U odnosu na svijet Bosna i Hercegovina spada među 20 najsiromašnijih zemalja sa velikim brojem nezaposlenih. Oko 200.000 zaposlenih ima „minimalac“ od 370 KM, dok potrošačka korpa za četveročlanu porodicu iznosi 1.850 KM. Na „kazanu“ javnih kuhinja sa jednim obrokom dnevno se nalazi 30.000 osoba. Ne samo što je u Bosni i Hercegovini široko rasprostranjeno siromaštvo, nego su u njoj i skuplji prehrambeni proizvodi. Stanovnici Bosne i Hercegovine plaćaju skuplje hranu nego stanovnici Evropske Unije, što se svakako posebno odražava na pad ionako niskog životnog standarda. Tako, na primjer, stanovnik Graca u Austriji (gdje minimalna plata iznosi 1.500 evra), plaća litar mlijeka 1 evro, dok građanin Banja Luke (gdje je prosječna plata tri puta manja), plaća litar mlijeka oko 1,50 KM. A, slično se odnosi i na ostale proizvode.²⁵

Bosna i Hercegovina se nalazi u veoma teškoj ne samo političkoj, nego i ekonomskoj i socijalnoj krizi. Ona pokazuje postojanje velikih socijalnih nejednakosti, bijede, siromaštva, kao i *socijalne isključenosti*.

Pod pojmom *socijalne isključenosti* se, kako ističe i *Savjet Evropske Unije*, podrazumijeva „proces kojim su određeni pojedinci gurnuti na ivicu društva i spriječeni da u potpunosti učestvuju u društvu zbog svog siromaštva ili nedostatka osnovnih znanja i mogućnosti za doživotno učenje, ili kao rezultat diskriminacije. Ovo ih dodatno udaljava od zaposlenja, prihoda i mogućnosti

²⁵ *Blic*, 22. jun 2016, str. 8; *Blic*, 27. mart 2017, str. 8.

obrazovanja, kao i od društvenih mreža i okvira i aktivnosti u zajednici. Ovakvi pojedinci imaju malo pristupa vlasti i organima donošenja odluka i na taj način se često osjećaju nemoćnima i nesposobnima da uzmu kontrolu nad odlukama koje utiču na njihov svakodnevni život“.²⁶

Ne samo bijeda i siromaštvo, nego su i deprivacija i socijalna isključenost veoma izražajne društvene pojave u Bosni i Hercegovini.

Istraživanja iz 2007. godine pokazuju da je isključenost „jedan od urgentnih problema“ zato što se više od 50% stanovništva u BiH suočava sa jednim od oblika isključenosti; da se 21% stanovništva nalazi u stanju krajnje isključenosti, a da je 47% u riziku od dugotrajne isključenosti. Grupe koje su posebno ugrožene su: Romi, manjinski povratnici, djeca, mladi, starije osobe, osobe sa invaliditetom, a takođe, se socijalna ekskluzija odnosi i na rodni aspekt. Koliki je nivo deprivacije i socijalne isključenosti dovoljno je reći da se ove grupe nalaze ne samo u većem riziku od siromaštva i nezaposlenosti, već i da imaju i daleko više teškoća u pogledu pristupa javnim uslugama i sudjelovanju u društvenom i političkom životu.²⁷

Pa i nakon sedam godina se socijalno stanje u Bosni i Hercegovini nije promijenilo.

Prema rezultatima ankete iz 2014. godine, indikator *rizika od siromaštva ili socijalne isključenosti* (AROPE) za Bosnu i Hercegovinu

²⁶ J. Petrović, *Nemam, dakle postojim*, „Fakultet političkih nauka“, Banja Luka, 2013, str. 35.

²⁷ *Veze među nama. Društveni kapital u BiH, Izvještaj o humanom razvoju u BiH 2009*, „Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP) u BiH“, Sarajevo, 2009, str. 17.

zahvatio je oko polovine stanovništva (48,1%), što je tada predstavljalo dvostruko više od prosjeka svih članica Evropske unije (24%), a samo nešto malo manje u odnosu na Bugarsku (49,1%). Naravno, loše ekonomsko i socijalno stanje stanovništva dovodi i do njegovog lošeg zdravstvenog stanja i „bijeke kuge“.²⁸

Istraživanja Svjetske banke iz 2016. godine, pokazala su da je Bosna i Hercegovina bila na petom mjestu najsiromašnijih država Evrope. Najnovije istraživanje BDP-a po glavi stanovnika je pokazalo da je on najniži u Bosni i Hercegovini, i da iznosi svega 8.590 dolara. Pored Bosne i Hercegovine, u grupu deset najsiromašnijih država u Evropi iz bivše Jugoslavije spadaju i Makedonija, Srbija, Crna Gora i Hrvatska.

Ako se uzmu u obzir činjenice zbog kojih je to tako, onda je razumljivo zašto je teška ekonomska i socijalna situacija u Bosni i Hercegovini. Prije svega, u toku rata je uništena privredna infrastruktura, zatim je pod pritiskom Međunarodnog monetarnog fonda, a uz saglasnost domaćih kompradorskih političkih elita, došlo do tajkunske privatizacije i otpuštanja radnika. Brojne administrativne i partijsko-političke prepreke su usporile neophodne reforme, a veoma konfliktna politička situacija je još više doprinijela pogoršanju ekonomske i proizvodne situacije u Bosni i Hercegovini. Mnoga preduzeća i firme su u nezavidnoj poziciji, računi im se blokiraju, i prestaju sa radom. Samo u prošloj godini otvorena su 264 stečajna postupka, kao i 740 likvidacionih

²⁸ <https://www.hercegovina.info/vijesti/vijesti/bih/polovina-stanovnistva-u-fbih-zivi-na-rubu-gladi-106504> (18.03.2017).

postupaka, a iz sudskog registra su izbrisane 1.093 firme. Podaci Agencije za rad i zapošljavanje pokazuju da su na evidencijama zavoda i službi za zapošljavanja u Bosni i Hercegovini krajem 2016. godine bile 510.022 osobe. Sve je to za posljedicu imalo povećanje stope nezaposlenosti i siromaštva, te pada životnog standarda pa, prema tome, i migracija prema svijetu, tj. „odlasku u svijet“. Osobe sa smanjenom ili gotovo nikakvom „životnom šansom“ odlučuju se za odlazak iz Bosne i Hercegovine.

Siromaštvo u Bosni i Hercegovini ne obuhvata samo nezaposlene i raseljene osobe, invalide i porodice poginulih u ratu, koji zajedno čine nešto manje od polovine siromašnih, nego obuhvata i *zaposlene*, jer jedna plata nije dovoljna da domaćinstvo zadrži iznad nivoa siromaštva. U BiH ima oko 260.000 korisnika programa socijalne zaštite (koji obuhvata djecu bez roditelja, vaspitno zanemarenu i zapuštenu djecu, djecu čiji razvoj ometaju porodične prilike, invalide i osobe sa teškoćama u psihičkom i fizičkom razvitku, osobe nesposobne za rad i bez materijalnog osiguranja, stare osobe bez porodičnog staranja, osobe sa društveno negativnim ponašanjem, te osobe i porodice u stanju socijalne potrebe usljed posebnih okolnosti), što iznosi po 7% stanovnika iz svakog entiteta. Osim toga, još 125.000 korisnika je registrovano za programe dječje zaštite (2% stanovnika u FBiH i 6% u RS).²⁹

²⁹ <https://www.klix.ba/vijesti/bih/siromasni-nisu-samo-gladni-vecinu-siromasnih-u-bih-cine-zaposleni-ljudi/151026071> (18.03.2017).

Zbog izrazito velikog nivoa siromaštva, nezaposlenosti i socijalne isključenosti, nedostatka investicija i zapošljavanja, Bosna i Hercegovina je postala „socijalno bure baruta“. Podaci Svjetske banke pokazuju da 25% stanovništva Bosne i Hercegovine dnevno živi od 8,6 maraka (4 i nešto evra), što mjesečno iznosi oko 250 maraka. “To je apsolutno siromaštvo u kojem živi četvrtina stanovnika ove zemlje. Ujedinjene nacije su ranije objavljivale podatke o ekstremnom siromaštvu govoreći o tome da u BiH od tri do pet maraka dnevno živi 600.000 ljudi. Mi smo izračunali da oko 900.000 ljudi živi ispod praga apsolutnog siromaštva”. Ti podaci pokazuju da je BiH najbjeđnija zemlja u Evropi. “Sad postoje i indirektni pokazatelji koji govore isto, u prvom redu kontejneri. Svakodnevno imamo priliku vidjeti koliko ljudi živi hraneći se otpacima iz kontejnera” (Žarko Papić).³⁰

Pored siromaštva, socijalna karta Bosne i Hercegovine pokazuje i postojanje *bogatstva* nekih njenih slojeva.

Prema imovinskim kartonima koje je objavila Centralna izborna komisija Bosne i Hercegovine, u Republici Srpskoj šest načelnika, koji su izabrani na lokalnim izborima 2016. godine, prijavilo je da posjeduju milionsku imovinu. To su načelnici Šipova, Šekovića, Istočne Ilidže, Vlasenice, Istočnog Starog Grada, Milića. Među bogatijim načelnicima i gradonačelnicima su načelnici Zvornika, gradonačelnik Bijeljine, dok u imovinskom kartonu manje bogatstva imaju

³⁰ <http://bigportal.ba/2018/01/04/bih-je-socijalno-bure-baruta/> (5.1.2018).

načelnik Laktaša, Gradiške, Trebinja, Prijedora, Doboja.³¹

Krajem septembra 2016. godine depozit građana Bosne i Hercegovine je u komercijalnim bankama iznosio 10,25 milijardi konvertibilnih maraka. Negdje oko 600 građana je na računima imalo više od milion konvertibilnih maraka, ukupno dvije milijarde konvertibilnih maraka.³²

Tako se u konceptu „neliberalne demokratije“ i neoliberalne kapitalističke države „slobodnog tržišta“ na jednoj strani izdvajaju „super bogataši“, dok se na drugoj strani sve više nalaze „potrošni“ siromasi koji postaju demografski „višak“ u svojoj sopstvenoj zemlji.³³

Iako je Bosna i Hercegovina veoma siromašna zemlja, ipak u njoj postoje ogromne socijalne razlike između *bogatih* i *siromašnih*, tako da u njenom lošem ekonomskom stanju neki slojevi veoma dobro žive.

Kada se za primjer uzme *uvoz* automobila, podaci pokazuju da je u 2017. godini uvoz automobila u Bosni i Hercegovini porastao već sedam godina uzastopno. Međutim, i ovdje je primjetna velika razlika u uvozu vozila. Od uvezenih 70.976 vozila (čija ukupna vrijednost iznosi 836.265.316 maraka), 60.079 su korištena, a 10.897 nova vozila, što u odnosu na 2010. godinu predstavlja porast od blizu 100%, jer je te godine

³¹ <http://bigportal.ba/2018/04/17/ko-su-nacelnici-milioneri-u-rs-prvi-covjek-sipova-najbogati/> (17.4.2018).

³² <http://www.blic.rs/vesti/republika-srpska/sve-vidljiviji-jaz-izmedju-bogatih-i-siromasnih-oko-600-milionera-u-bih-na-racunima/pd3scr1> (20.12.2017).

³³ N. Klein, *Doktrina šoka (uspon kapitalizma katastrofe)*, „Grafički Zavod Hrvatske“, Zagreb, 2008, str. 437,433.

uvezeno 32.695 vozila. Među deset najskupljih uvezenih vozila su ferari, tesla, mercedesi i poršei, čija ukupna vrijednost iznosi 2.677.821 maraka. Najskuplji je ferari (386.200).³⁴

Pored uvoza automobila, u Bosnu i Hercegovinu se u posljednje vrijeme sve više uvoze i plemeniti metali, zlato, platina, te biseri, draguljarski predmeti, svila, ali i kavijar, viski.

U 2017. godini je uvoz dijamanata, dragog kamenja, bisera i svile enormno porastao: dijamanata čak za 28 puta više nego u 2016. godini. Njihov uvoz je sa 166.250 KM porastao na 4.711.150 KM; uvoz dragog kamenja se sa 506.220 KM povećao na 9.559.230 KM, uvoz bisera je porastao za 964.450 KM, a uvoz svile je porastao sa 151.425,25 KM na 409.363, 04 KM. Tako se pokazuje da je razlika između bogatih i siromašnih sve ekstremnija.³⁵

Sve su veće socijalne razlike u Bosni i Hercegovini: na jednoj strani su ekstremno i ultra bogati, a na drugoj su ekstremno siromašni, odnosno ultrasiromašni. Sve je veće raslojavanje tako da je na jednoj strani prisutan ogroman pad životnog standarda, dok se na drugoj strani nalazi bogat i luksuzan život.

³⁴ <http://www.rtvbn.com/3895494/deset-najskupljih-uvezenih-vozila> (4.2.2018). Samo u prva tri mjeseca 2018. godine, uvezeno je 10 luksuznih automobila čija je vrijednost 3 miliona maraka. Najskuplji sa liste luksuznih automobila je „Porše kupe“ (514.000 maraka), zatim „Ferari“ (492.000 maraka), pa „Mercedes“ (310.000 maraka). <http://www.rtvbn.com/3904690/podaci-sve-vece-socijalne-razlike> (21.4.2018).

³⁵ <http://bigportal.ba/2018/01/15/uvoz-dijamanata-skocio-28-puta/> (18.1.2018).

Kao što se vidi, situacija u Bosni i Hercegovini je izuzetno teška. Zato se kao sasvim razumljivo postavlja pitanje: šta preostaje onima koji su nezaposleni, socijalno izopšteni i žive u siromaštvu, socijalnoj ekskluziji i deprivaciji? Da li da ostanu, pa da im egzistencijalna situacija bude još gora, ili da odu? Naravno, mladi se odlučuju na masovni odlazak, ali i ne samo oni.

Posebno determinirano modernom neoliberalnom globalizacijom siromaštvo, pored nekih drugih vanjskih, ali i izuzetno značajnih unutrašnjih ekonomsko-socijalnih i političkih uzroka, predstavlja faktor savremenih *migracija*, pa i ovih iz Bosne i Hercegovine.³⁶

Najčešće destinacije privremenog prihvata izbjeglica iz Bosne i Hercegovine su zemlje Zapadne Evrope, a značajan broj prihvatile su i tradicionalno useljeničke preookeanske zemlje: SAD, Kanada, Australija i Novi Zeland. Međutim, najznačajnije zemlje prihvata izbjeglica iz BiH bile su ipak zemlje regiona (Srbija, Crna Gora i Hrvatska), koje su prihvatile skoro 40% izbjeglica iz BiH, dok su SR Njemačka i Austrija pružile zaštitu najvećem broju izbjeglica izvan regiona. Ove četiri zemlje prihvatile su gotovo 80% svih osoba, koje su kao izbeglice napustile Bosnu i Hercegovinu. Na početku 21. veka oko 40 zemalja

³⁶ Potpunije u: B. Kovačević, J. Petrović, *Siromaštvo i migracije (Bosanskohercegovačka perspektiva)*, „Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja“, Banja Luka, 2018, str. 67-83; Dostupno na: <https://www.defendologija-banjaluka.com/files/Siromastvo.i.migracije.Braco.Kovacevic.i.Jagoda.Petrovic.pdf>

široj svijetu prihvatilo je skoro pola miliona ljudi, koji su Bosnu i Hercegovinu napustili od 1992. do 1995. godine i koji su evidentirani kao izbjeglice iz BiH.

Od kraja rata Bosnu i Hercegovinu je napustilo preko 150.000 mladih, a u posljednje dvije godine iselilo se preko 70.000 osoba. Veliki broj odlazi zbog zaposlenja. U periodu od 2013. do 2017. godine iselilo se više od 150 hiljada osoba, a samo u 2017. godini se iselilo 35.000 osoba.³⁷

Prema podacima njemačkog ministarstva inostranih poslova, prvih devet mjeseci 2017. godine se iz Bosne i Hercegovine u Njemačku odselilo oko 13.300 osoba. Inače se ta brojka migriranja utrostručila u posljednje dvije godine što potvrđuje procjene o masovnom iseljavanju. Riječ je uglavnom o radno sposobnom, mladom stanovništvu sa nivoom obrazovanja koji je iznad prosječnog nivoa. Naravno, masovne migracije izazvale su probleme na tržištu rada jer broj aktivne radne snage rapidno pada.³⁸

S obzirom da je Bosna i Hercegovina zemlja izrazito velike stope nezaposlenosti, razumljivo je da mladi žele da je napuste.

Gotovo 67% mladih je nezaposleno, i zato se odlučuju za odlazak iz Bosne i Hercegovine, najčešće u zemlje Zapadne Evrope, u Austriju, Njemačku, Švajcarsku, a zatim u SAD, Australiju i Kanadu, i u posljednje vrijeme i u Ujedinjene Arapske Emirate, Katar i druge zemlje. Pored

³⁷ <http://bigportal.ba/2017/10/30/od-2013-godine-do-danas-iz-bih-iselilo-150-hiljada-ljudi/> (2.11.2017).

³⁸ <http://bigportal.ba/2018/01/02/za-devet-mjeseci-iz-bih-u-njemacku-odselilo-se-13-300-osoba/> (2.1.2018).

mladih, treba pomenuti da, bez obzira na nacionalnost, i cijele porodice napuštaju BiH. Istraživanje UN-a, pokazuje da čak 80% njih želi da napuste Bosnu i Hercegovinu. U tom smislu u posljednje vrijeme je sve veći broj onih koji traže ispis iz državljanstva Bosne i Hercegovine jer ne žele da se vrate.

U posljednje dvije decenije je iz registra državljana Bosne i Hercegovine izbrisano više od 50.000 osoba. Zanimljivo je da je odricanjem državljanstva, budžet države prihodovao oko 40 miliona maraka. Ovaj trend odricanja državljanstva izražen je u posljednjih pet godina (2012-2017.) kada se 21.870 građana odreklo BH državljanstva. I u 2018. godini u državnom budžetu planirani su prihodi između 2,2 i 2,4 miliona po ovom osnovu. Iako ovakva stavka prihodovanja od odricanja državljanstva ne postoji nigdje u susjednim zemljama niti u Evropi, ipak ona postoji u „zemlji čuda“ kao što je to Bosna i Hercegovina, u kojoj se može zaraditi i od toga što se gubi sopstveno stanovništvo.³⁹

³⁹ <http://www.rtvbn.com/3904694/gradjani-se-odricu-drzavljanstva-bih> (21.4.2018). Već prvog radnog dana u 2018. godini desetine mladih osoba stoje ispred zgrade Konzulata Republike Slovenije u Banjoj Luci čekajući vize. Tako se nastavlja trend odlaska mladih ljudi koji u BiH ne vide nikakvu ličnu perspektivu. U Sloveniji su u 2017. godini samo posredstvom Agencije za rad i zapošljavanje BiH zaposlene 8.132 osobe, što je za 74,9% više nego za cijelu 2016. godinu. U periodu od 2013. godine do 31. oktobra 2017. godine, a prema Sporazumu između Vijeća ministara Bosne i Hercegovine i Vlade Republike Slovenije o zapošljavanju državljana Bosne i Hercegovine, u Republici Sloveniji je ukupno zaposleno 18.118 radnika. <http://bigportal.ba/2018/01/03/i-jutros-redovi-mladih-koji->

Iz Bosne i Hercegovine odlaze i *oni koji imaju posao*, odnosno, odlaze i *zaposlene osobe*.

Ranih godina su u inostranstvo uglavnom odlazili nezaposleni, u posljednje vrijeme sve više je onih koji imaju posao a napuštaju BiH i Republiku Srpsku. Naravno, razlozi se najčešće odnose na niske zarade, kao i na kriminalnu ne prijavljenost od strane poslodavaca. Male plate, neredovna isplata plata, neprijavlivanje radnika i neuplaćivanje doprinosa, te kriminalni rad „na crno“ u RS (čak 80.000 osoba) su značajni faktori koji dovode do odlaska radno i reproduktivno sposobnih mladih osoba iz RS, ali i do njenog negativnog prirodnog priraštaja.⁴⁰

Kao poseban problem se javlja tzv. „*odliv mozgova*“ (*brain drain*) odnosno sve veći odlazak mladih školovanih i obrazovanih osoba. Preko 50% mladih u druge zemlje odlazi samostalno, 30% uz pomoć rodbine i prijatelja, dok 10% koristi usluge agencija za posredovanje u zapošljavanju.

Brojni su razlozi zbog kojih mladi odlaze iz Bosne i Hercegovine, i oni se odnose na ekonomske, političke i druge uzroke. U ekonomske razloge odlaska mladih i njihovo migriranje prema razvijenim i ekonomski i politički stabilnim zemljama svakako spadaju nezaposlenost ili zaposlenost sa malim platama, nezadovoljstvo poslom i primanjima, nepovjerenje u sistem konkursa za zapošljavanje i nepotizam, siromaštvo, nizak nivo životnog standarda, ekonomska i

zele-otici-iz-bih-ispred-konzulata-slovenije-u-banjaluci/
(4.1.2018).

⁴⁰ <http://bigportal.ba/2018/01/12/podaci-i-zaposleni-odlaze-iz-srpske/> (15.1.2018).

socijalna bescerspektivnost. Od političkih razloga svakako treba pomenuti političku neodgovornost nosilaca vlasti, političke napetosti i nestabilnost, nezadovoljstvo postojećom vlašću, organizovani politički kriminal i korupciju, preveliku zastupljenost nacionalnih, vjerskih i ratnih pitanja, bescerspektivnost. Tu su i drugi razlozi koji se odnose na loš obrazovni i zdravstveni sistem, loš životni ambijent, potrebu za studiranjem i učenjem stranih jezika, zdravijom životnom sredinom i sigurnijim i bezbjednijim životom.

Masovni odlazak mladih znači da Bosna i Hercegovina postaje gerijatrijsko društvo starih, „bijeje kuge“ i depopulacije. Migracije i odlazak u nove društvene sredine u njima nužno dovodi do povećanja potreba za resursima, zaposlenjem, stanovanjem, materijalnim i kulturnim dobrima, straha domicilnog stanovništva od ugroženosti, itd. Kod migranata dolazi do promjena kulturnog identiteta – promjena u jeziku, kulturi, obrazovanju, porodicama, religiji.

Odlazak stanovništva iz Bosne i Hercegovine se negativno odražava na njenu demografsku sliku.

Istraživanja pokazuju da se stanovništvo BiH smanjuje iz godine u godinu, a da istovremeno ogromni javni sektor guši i onaj dio privrede koji bi mogao pomoći u zapošljavanju mladih ljudi, od kojih većina i ne vidi perspektivu ostanka u njoj. Podaci UNDP-a pokazuju da je gotovo dvije trećine mladih nezaposleno, te da je bez ikakve šanse da pronađu posao u nekoj bližoj budućnosti. Svjetska banka upozorava da ogromni javni sektor stvara veliki teret za slabu ekonomiju. Zbog tih

razloga će BiH sa predratnih 4,3 miliona stanovnika do 2020. spasti na 3,5 miliona. Agencija za statistiku BiH objavila je podatke o smanjenju stanovništva za prvih šest mjeseci 2017. godine, tako da u odnosu na prvih šest mjeseci 2016. u BiH živi oko 5.500 stanovnika manje, ne računajući one koji su se iselili iz zemlje. U periodu od 2016. rođeno je 13.200 djece, dok je umrlo 18.000 osoba, a 2017. godine na svijet je došlo 13.300 beba, ali je umrlo 18.700 osoba.⁴¹

Depopulacijski trend je karakterističan i za Republiku Srpsku.

U trećem tromjesječju 2017. godine u Republici Srpskoj je registrovano 3.209 umrlih i 2.528 rođenih, i nastavljen je negativan prirodni priraštaj s kojim se već godinama suočava. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, broj rođenih u trećem tromjesječju 2017. godine je manji u odnosu na isti period 2016. godine, kada je evidentirano 2.570 rođenih. Istovremeno, zabilježeno je da je broj umrlih u trećem tromesečju 2017. godine veći u odnosu na isti period 2016. godine, kada je taj broj izosio 3.171.⁴²

Za Republiku Srpsku je, demografski posmatrano, karakterističan pad nataliteta, sve manji broj stanovnika koji žive na selu, masovni odlazak mladih, depopulacija i starenje stanovništva.

U Republici Srpskoj godišnje umre i do 5.000 više osoba, nego što se rodi beba; u malim

⁴¹ <http://bigportal.ba/2017/10/05/javni-sektor-buja-stanovnici-odlaze/> (9.10.2017).

⁴² <http://bigportal.ba/2018/01/15/u-srpskoj-ponovo-vise-umrlih-nego-rodenih/> (17.1.2018).

mjestima se zatvaraju škole, kuće i imanja ostaju pusta.⁴³

Navešćemo i neke indikativne podatke o porođajima u Bosni i Hercegovini.

Na Klinici za ginekologiju i akušerstvo UKC Tuzla 2017. godine je rođeno najviše beba – 3.720. U Kantonalnoj bolnici „Dr Irfan Ljubijankić“ u Bihaću je 2017. godine je obavljeno 1.798 porođaja, što je u poređenju sa 2016. ili 2015. godinom za 50, odnosno 100 porođaja više. A, prema podacima Klinike za ginekologiju i akušerstvo UKC RS u Banjaluci, 2017. godine ukupno je obavljeno 3.198 porođaja. U poređenju sa 2016. godinom, u banjalučkom kliničkom centru rođene su 104 bebe manje.⁴⁴

⁴³ Demografski problemi Republike Srpske su uticali na inicijativu premijerke Željke Cvijanović da se u RS uvede naknada od 405 KM za nezaposlene porodilje, koje će, kao i zaposlene majke, primati godinu dana, odnosno 18 meseci, ako su u pitanju blizanci ili treće dijete. Sama najava da će naknadu primati žene koje se porode u decembru 2017. ili kasnije, izazvala je proteste nezaposlenih majki beba rođenih koji mjesec ranije; one traže da primaju naknadu dok im djeca ne napune godinu. “Zar je moje dijete manje vrijedno za RS zato što je rođeno u novembru”, poručila je jedna od njih“. <http://bigportal.ba/2018/01/09/hit-rjesenja-za-velike-probleme/> (10.1.2018).

⁴⁴ <http://www.rtvbn.com/3899008/postaju-majke-i-sa-14-godina> (5.3.2018). U Republici Srpskoj je nastavljen trend opadanja i broja upisanih studenata na visokoškolskim ustanovama. Prema podacima Zavoda za statistiku, u školskoj 2017/2018. godini na prvi ciklus studija visokog obrazovanja, uključujući i integrisane studije, u zimski semestar bilo je upisano 32.585 studenata. U odnosu na prethodnu godinu, upis je manji za 2.207 studenta, odnosno 6,3%. <http://www.rtvbn.com/3904648/sve-manji-broj-studenata-u-rs> (21.4.2018).

Pa, i pored porasta rađanja u nekim sredinama u Bosni i Hercegovini, ipak je depopulacija njena bitna demografska karakteristika. Za privredu, ekonomski i socijalni razvoj društva to predstavlja veliki problem jer nedostaje mlađa radna snaga.

Prema iseljavanju stanovništva, Bosna i Hercegovina je druga država u okruženju, poslije Makedonije. Stanje je veoma teško jer se nova radna mjesta otvaraju u nedovoljnom broju, a povećan odlazak ljudi smanjuje potencijal njene ekonomije.

Kako su mogućnosti zapošljavanja ograničene, mladi odlaze, a ekonomsko stanje se ne može poboljšati. Demografsko osipanje na tržištu rada predstavlja stvarnu prijetnju dugoročnim perspektivama razvoja. Niska stopa rađanja, uz visoku stopu emigracije mladih i obrazovanih stvara pritisak na tržište rada i smanjuje ekonomsku moć BiH. Sve je to posljedica loše politike u zadnje dvije decenije, ekonomskih, političkih, etničkih i socijalnih napetosti, lošeg i nefunkcionalnog sistema vladavine i vlasti u kojem je zanemaren interes građana.⁴⁵

⁴⁵ <http://www.rtvbn.com/3897517/ostacemo-zemlja-bez-ljudi> (20.2.2018).

3. ANOMIJA I KLEPTOKRATIJA

Nakon dramatičnih događaja s kraja prošlog vijeka, očekivalo se da će reforme u Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini otkloniti krizu i da će se krenuti putem ostvarivanja ekonomskog i političkog prosperiteta, društvenog i ličnog blagostanja. Međutim, ubrzo se pokazalo da su takva očekivanja bila uzaludna jer su Republika Srpska i Bosna i Hercegovina zapale u stanje teške ekonomske, političke i socijalne krize koja je stvarala i razvijala mnogobrojne negativne pojave koje su ugrožavale ostvarenje pravne države, vladavine prava i socijalne pravde. Posebno mjesto među njima zauzimaju anomija i kleptokratija.

Pod pojmom *anomije* (gr. *a* – ne; *nomos* – zakon) podrazumijeva se odsustvo regulacionih, integrativnih i funkcionalnih normi u društvu, odnosno podrazumijeva se devijantno i socijalno-patološko stanje društvene dezintegracije, disfunkcionalnosti, beznornosti, nemoralnosti, bezakonja.

U osnovi stabilnih društvenih sistema se nalazi „zajedničko vjerovanje da su stvari u najvećoj mjeri onakve kakve bi *trebalo* da budu. Ne mora postojati dominantna ideologija koja opširno opravdava društvene tvorevine i koju prihvataju sa entuzijazmom, ali mora postojati

neka vrsta moralnog osjećaja da većina ljudi dobija pravedne nagrade“.⁴⁶

U anomičnim društvima ovaj „moralni osjećaj“ izostaje.

Bilo bi pogrešno misliti da je anomija društveno stanje bez društvenih normi; to je samo „stanje neintegritanosti sistema društvenih funkcija“ u društvu u kojem su članovi društvene zajednice „prepušteni sebi usljed toga što su norme ponašanja neadekvatne, protivrječne, nelegitimne“. Društvo se nalazi „u jednoj vrsti slabosti i nemoći“, a pojedinac je „frustriran i nemoćan, atomiziran i izoliran, bez solidarnosti s drugima i uz slabljenje moralnih veza“; pojedinac „uočava promjene, ali one još nisu `uhvaćene` normama“; pojedinac „je demoraliziran i nesretan i osjeća se besciljnim i suvišnim jer nema jasnih normi ponašanja“, a „tipična reakcija na ovakvo stanje je anomijsko samoubistvo“.⁴⁷

Disfunkcionalnošću društvenih normi i ulogom anomije u društvu se posebno bavio francuski sociolog Emil Dirkem čija opšta razmatranja zadobivaju šire implikacije i posebna značenja u pojedinačnim, posebno „tranzicionim društvima“ pa, prema tome, i u Bosni i Hercegovini.

Prema Dirkemovom mišljenju, *podjela rada* stvara *solidarnost* samo „*ako istovremeno*

⁴⁶ S. Bruce, *Sociologija*, „Šahinpašić“, Sarajevo, 2005, str. 78.

⁴⁷ S. Lavić, *Leksikon socioloških pojmova*, „Fakultet političkih nauka“, Sarajevo, 2014, str. 49.

proizvodi određeno pravo i određeni moral".⁴⁸ Pod moralom ne treba podrazumijevati samo „učenje o moralu“, nego i „stvarne nazore ljudi“. U društvu „nije dovoljno da postoje određena pravila“, nego da su ona „pravedna“. Međutim, danas moral „preživljava opasnu krizu“. Pod uticajem snažnih procesa, u društvima se dešavaju „duboke promene“ koje dovode do njihovog „nezdravog stanja“. Tada moral „opada“ a drugi se ne razvija „dovoljno brzo“. Ljudska ubjeđenja, kao i „vera je pokolebana; tradicija je izgubila svoj uticaj; individualno rasuđivanje je streslo jaram kolektivnog rasuđivanja“. Nastupa stanje *anomije*.⁴⁹

Dakle, anomija je društveno stanje u kojem se raspadaju društvene vrijednosti i dominantni etički, pravni i kulturni obrasci, a prevladava beznormnost, „nemoralnost“ i bezakonje; ona predstavlja društvenu dezintegraciju zajedničkih vrijednosti, normi, društvenih institucija i osjećanja zajedničkog društvenog interesa. U tom smislu Dirkem ističe da je „normalno“ društveno stanje ono društveno stanje u kojem se poštuju kolektivna i zajednička svijest koja je dominantna u običajnim, moralnim i pravnim normama i društvenim institucijama a da je, s druge strane posmatrano, devijantno („bolesno“, „patološko“, „nenormalno“), ono što je drugačije.

Anomija predstavlja odsustvo efikasnih normi u društvu, odnosno predstavlja ono

⁴⁸ E. Dirkem, *O podeli društvenog rada*, „Prosveta“, Beograd, 1972, str. 389.

⁴⁹ E. Dirkem, *O podeli društvenog rada*, „Prosveta“, Beograd, 1972, str. 389-391.

društveno stanje u okviru kojeg društvo nije u mogućnosti da provodi efikasnu socijalnu kontrolu. U anomičnom društvenom stanju norme i društvene vrijednosti nemaju autoritet, odnosno nemaju funkcionalnu moć regulisanja i usmjeravanja individualnih i grupnih ponašanja. To je devijantno, pa i patološko stanje društvenog sistema, stanje njegovog raspadanja s obzirom na to da postojeće norme nisu u stanju da mu obezbijede legitimitet, integritet i harmoniju. U takvom devijantnom i socijalno-patološkom stanju, čiji se pravni poredak ne poštuje i čije norme ne mogu da obezbijede integraciju individua i grupa u poredak, pojedinci su primorani da traže vlastite putokaze ponašanja, pri čemu se kao posljedica pojavljuje slabljenje međusobnih veza. Veze, kolektivne vrijednosti i zajednička uvjerenja koja su učvršćavala tradicionalna društva, u modernim ili savremenim društvima su zapali u krizu. Ljudi modernog društva pate od anomije – ili, stanja gubljenja osjećanja za norme i vrijednosti, stanja koje stvara osjećanja nesigurnosti, besciljnosti, besperspektivnosti i dezorijentacije. U savremenim društvima se ljudi ne osjećaju integrisanim u društvenu zajednicu i ne nalaze smisao i svrhu života. Takva osjećanja su štetna za pojedince i za zajednicu te, zato, mogu da dovedu i do samoubistva.

Anomija se javlja i kao posljedica transformacije društvenih normi i vrijednosti, onda kada postojeće vrijednosti nemaju autoritet a nove još nisu konstituisane. Anomija je, dakle, drugi izraz za stanje krize i raspada normi i vrijednosti, odnosno naziv za pojavu tzv. „društvene

dezorganizacije“. Za Dirkema je anomija pojam za određene stanja društvene dezorganizacije nastalog zbog odsustva i regulativnih funkcija koje imaju za cilj integraciju osoba u društvo; ta stanja nastaju pri naglim i brzim promjenama privrednog i političkog sistema, u kriznim periodima; kao „bolest“ društva i sistema postaje i „bolest“ pojedinca koja je manifestovana u oblicima kao što su frustracije, neuroze, osjećanja bezvrijednosti, besperspektivnosti, besciljnosti, izolovanosti, suvišnosti, pa i suicidnosti.⁵⁰

U društvima postoji tendencija da se očuva moralnost, mada postoji razdoblje u njegovom razvoju koje se temelji na krizi morala, amoralnosti, imoralizmu, i - *anomiji*. Svakom društvu prijeti mogućnost moralnog nazadovanja, moralnog pada i amoralizma, a ta mogućnost je veća u društvima koja preživljavaju dramatičnu krizu (ekonomsku, socijalnu, političku, nacionalnu, ratnu): moral igra veoma značajnu ulogu u društvu u kojem može da predstavlja strukturalnu komponentu društvene kohezije i integracije, ali i njene dezintegracije.

Anomija se posebno javlja u periodu društvenih kriza, a Bosna i Hercegovina je paradigmatičan primjer izrazitog postojanja krize društvenih odnosa. Anomija podrazumijeva postojanje beznormnosti i, s njom u vezi, osjećanja besciljnosti i besperspektivnosti prouzrokovanim razvojem savremenih društvenih i političkih odnosa, pa i onih u Bosni i Hercegovini. Tajkunska, kompradorska privatizacija, gubitak

⁵⁰ E. Dirkem, *Samoubistvo*, „BIGZ“, Beograd, 1997.

posla, nemogućnost pronalaženja drugog zaposlenja, nemogućnost „povezivanja“ radnog staža, pad životnog standarda i pad u bijedu i siromaštvo, su pojave koje su mnoge osobe u Bosni i Hercegovini odvele u *anomično samoubistvo*. Formativna iskustva čitave generacije rata, pa i poslije njega, su veoma tragična.

Pored grčkog termina i pojma *anomija*, kojem Dirkem daje relevantno značenje za objašnjenje određenih društvenih, političkih i kulturnih pojava, kao i ličnih stanja, ukazaćemo na još jedan značajan termin i pojam iz tradicije grčkog filozofskog i političkog diskursa, a to je – *kleptokratija* (κλέπτῆς – kradljivac, lopov, κράτος – vladati). U tom pogledu bi se za kleptokratiju moglo reći da je “vladavina lopova”. Politička kleptokratija implicira pojavu u okviru koje političke oligarhije ne koriste institucije političkog sistema za ostvarenje etičkog ideala *pravde* i *pravičnosti*, već isključivo za ostvarenje sopstvenih egoističnih ekonomskih, finansijskih i drugih interesa.

Doista, treba napomenuti da je diskurs o „dobrim“, „pravičnim“ i „lošim“, „nepravičnim“ sistemima nastao još u antičkoj Grčkoj te ćemo se, na ovom mjestu, samo ukratko osvrnuti na značajna i aktuelna mišljenja Platona i Aristotela.

Platon je govorio o istorijskim oblicima države, kao što su: *aristokratija*, koja se nalazi na najvišem etičkom političkom nivou, jer je vode dobri, pravedni, mudri ljudi (filozofi); *timokratija* - predstavlja častoljubivu državu u kojoj vladaju oni koji se nalaze između svađalica i slavoljubivih osoba; *oligarhija* - nastaje na bezakonju u

timokratiji, a njoj vladaju bogate i pohlepne osobe; *demokratija* - nastaje onda kada populistička bijeda i sirotinja pobijedi oligarhiju, kada narod osvoji vlast u kojoj nema reda i kada radi svako "svašta"; *tiranija* - nastaje iz neobuzdane demokratije, a vodi u sveopšte ropstvo ne samo pojedinaca, već i države.

Aristotel je čovjeka definisao kao "*političko biće*" ("*physei zoon politikon*"), odnosno kao biće koje mora da živi u društvenoj-državnoj zajednici, tj. *polisu* jer je *društveno/državno biće*. Polazi od temeljnog antičkog shvatanja da je *politika* povezana sa *moralom* a da *država* predstavlja najviše *dobro*, te da to dobro slobodan čovjek upravo postiže u državi, Aristotel ističe da je svrha postojanja države sreća njenih građana. U tom smislu i ističe najbolje državno uređenje, zapravo ističe tri ispravna državna uređenja (cilj je opšte dobro) i tri izopačena državna uređenja (cilj je ostvarenje interesa pojedinca, manjine ili grupe ljudi). *Kraljevstvo, monarhija (basileja)* je dobar oblik države jer osigurava stabilnost države jer se vlada prema zakonima, i koji se ne smije pretvoriti u rđavi, izopačeni i loš oblik - *tiraniju*, u kojoj samodržac apsolutno pretvara upravljanje državom u svoju korist. *Aristokratija*, u kojem manja ili veća grupa ljudi, koja se odlikuje najvišim moralnim i intelektualnim vrlinama, upravlja državom, i koja ne smije dopustiti da se upravljanje pretvori u loš oblik - "*vlast manjine*" (*oligarhiju*). I, na kraju, *politeja* (republika), mora paziti da se ne pretvori u "*vlast ološa*" (*demokratiju*). U tiraniji se ostvaruju samo interesi monarha, u oligarhiji se ostvaruju

samo interesi bogataša, a u demokratiji interesi siromaha.

Prepoznamo li „rđave“ ili „loše“ oblike vladavine u Bosni i Hercegovini? Naravno da prepoznamo, i o tome ćemo govoriti i na narednim stranicama.

Već pomenuti pojam *kleptokratije* blizak je pojmu *kleptomanije*, mada treba reći da to nisu identični pojmovi. Naime, kleptomanija se odnosi na duševni poremećaj neodoljivog i bolesnog nagona za krađom i ona može biti povezana sa kleptokratijom u smislu da kleptomanska bolesna „krađa radi krađe“ bude prožeta kleptokratskom političkom i društvenom vlašću, moći, uticajem i statusom.

Ni kleptokratija nije nova društvena pojava, ili takva da je isključivo vezana za tzv. društva u tranziciji. Na nju je svojevremeno ukazivao i Žan-Žak Ruso.

U čuvenoj uvodnoj rečenici drugog dijela *Rasprave o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima* (1755) Žan-Žak Ruso je rekao da je prvi onaj „koji je ogradio zemljište i rekao: `Ovo je moje`, naišavši na prostodušne ljude, koji su mu povjerovali, u stvari je osnivač obrazovanog društva. Koliko bi zločina, ubojstava i ratova spriječio, od kolike bi bijede i strahota poštedio ljudski rod onaj koji bi počupao kolje i zatrpao jarak dovikujući bližnjima: `Ne vjerujte varalici! Propast ćete ako smaknete s uma da

plodovi pripadaju svakom i da zemlja nije ničija“.⁵¹

Ovo osnivanje „obrazovanog društva“, o kojem govori Ruso, zapravo je osnivanje *građanskog društva*.

Nastanak građanskog društva i „privrednog života“ zahvaljujemo kleptokratiji. „Prema tome, ono što nazivamo `privrednim životom` počelo je tako što je“ neko postavio ogradu i rekao „ovo je moje“. Tako je i „prvi preduzetnik“ zapravo „onaj ko je prvi uzeo – prvi građanin i prvi lupež. Njega je neizbježno pratio i prvi javni bilježnik (notar)“... „Bez pristanka `lakovjernih` koji vjeruju u valjanost prvog uzimanja, pravo posjedovanja ne bi se dugo održalo. Ono što počinje kao zauzimanje, zapečaćuje se unosom u katastarske knjige. Ponajprije samovolja, a potom blagoslov legalnog priznanja. Prema tome, tajna se građanskog društva krije u naknadnom posvećenju inicijative koja u sebi nosi nasilje. Kada je posrijedi početna pljačka što će se kasnije pretvoriti u pravni titular, najvažnije je biti prvi“. A onaj koji „je kasno stigao, toga će život kazniti“. Onaj koji živi na pogrešnoj strani ograde, „ostaje siromašan. Siromašnima se svijet pričinja mjestom na kojem je ruka drugog sve uzela još i prije no što su oni prispjeli na poprište“.⁵²

⁵¹ J. J. Rousseau, *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima. Društveni ugovor*, „Školska knjiga“, Zagreb, 1978.

⁵² P. Sloterdajk, *Kapitalizam i kleptokratija*; Dostupno na: <http://impulsportal.net/index.php/kolumne/drustvo/3814-peter-sloterdajk-kapitalizam-i-kleptokratija> (21.12.2017).

Kleptokratija („lopovska vlast“, „državni lopovluk“) je pejorativni izraz za „stanje u državi u kojoj je korupcija najviših političkih organa dovedena do nivoa kada vlast, često bez prikrivanja, djeluje isključivo zarad lične dobiti pojedinaca i stranaka koji je čine. Dakako, nije svaki državni lopovluk isti, kao što se lopovi personalno razlikuju po svom profesionalnom i psihološkom habitusu. Tranziciona preraspodjela... javnih dobara, ili, narodski rečeno, pljačkaška privatizacija svoj početak i uporište nalazi u jednom, za neupućene, bezazlenom lopovluku: krađi naše izborne volje. Kleptokratija po pravilu nastaje unutar autokratskih državnih uređenja, gdje je na djelu diktatura oligarhija, vojna hunta i drugi oblici koruptivne i nepotističke vladavine. Za sva ova iznijansirana ispoljavanja iskvarene vlasti važi načelo da ne postoji mogućnost adekvatnog uvida i nadzora nad njenim radom, jer kleptokrate autohtono upravljaju kako prilivom, tako i raspodjelom javnih sredstava“. Kleptokratija „neposredno ugrožava i slabi državnu ekonomiju, državnu politiku i prava građana. Razvojne politike... kleptokrata svode se na namještene prodaje javnih dobara vlastodršcu, članovima njegove porodice, kumovima i prijateljima, iznuđavanja novca od poslovnih partnera za `izborne akcije`, zloupotrebe državnih fondova, usmjeravanja stranih investicija u sopstvenu korist. Usljed zloupotreba, namještaljki, monopola, kao i raznih shema `pranja novca`... kleptokratski model upravljanja sasvim je degradirao kvalitet života običnog građanina“.⁵³

⁵³ D. Bojović, *Kleptokratija*; Dostupno na:

Tajkunska privatizacija u Bosni i Hercegovini nije predstavljala, niti je mogla predstavljati, sredstvo ubrzanog industrijskog razvoja. Naprotiv, ona je, razvijanjem malih i usitnjenih srednjih firmi, dovela do *deindustrijalizacije*, a poznato je da su države deindustrijalizacije one države koje proizvode sirovine i koje nisu poznate po nekim visokotehnološkim „brendovima“.

Proizvođači samo sirovine, a ne tržišno visokokonzekventne i profitabilne proizvode, zemlje deindustrijalizacije ne mogu da se brzo ekonomski i socijalno razvijaju, i nužno zaostaju u svom razvoju za razvijenim državama.⁵⁴

<https://www.in4s.net/kleptokratija/> (24.12.2017).

⁵⁴ Bosna i Hercegovina se našla se na listi sa još 122 povlašćenih zemalja koje u Sjedinjene Američke Države do kraja 2020. godine mogu da izvoze robu bez carina ili s minimalnom carinom. U stvari, nedavno je u SAD obnovljeno važenje Opšte šeme preferencijala (GSP), čime je BiH dobila šansu da u jednu od najmoćnijih ekonomija svijeta, kao što je ekonomija SAD, izvozi gotovo pet hiljada proizvoda po povlašćenom režimu. U 2017. godini je vrijednost izvoza proizvoda sa bh. porijeklom iznosila 78,26 miliona KM. Međutim, pa i pored izvoznih olakšica, BiH ne može ni da se približi onim izvoznim ciframa koje SAD ostvaruje prema njoj, pa je tako spoljnotrgovinska razmjena izuzetno negativna. „Mi vrlo malo možemo ponuditi tom tržištu jer je udio ukupnog izvoza proizvoda srednjeg i visokog tehnološkog sadržaja tek 25 odsto, a na primjer Slovačke 71 odsto. Jednostavno, BiH se nije reindustrijalizirala. Dok su se druge zemlje razvijale, mi smo se balvanizirali“ (Vjekoslav Domljan). SAD nisu među najznačajnijim zemljama u koje je BiH izvozila prošle godine, dok su iz ove zemlje u prošloj godini uvezeni proizvodi u iznosu od 467,41 milion KM. Opšte carinske povlastice omogućava i Evropska unija, Australija,

Zahvaljujući anomiji i njenoj pljačkaškoj tajkunskoj privatizaciji, Bosna i Hercegovina se nije mogla progresivno ekonomski, politički i socijalno razvijati. Tim prije što su političke oligarhije prostor Bosne i Hercegovine pretvorile u nacionalne, etničke prostore kao svoje ekskluzivne *etnolatifundije*. Te etnolatifundijske političke oligarhije su zapravo - *etnokleptokratije*. U etnolatifundijskim prostorima etnokleptokratije bezobzirno ostvaruju svoje interese u skladu sa stavom Luja XIV: „država to sam ja!“

Društva anomije i kleptokratije nisu samo ekonomski i politički devastirana društva, nego su ona i moralno razorena i razrušena društva. To su društva korupcije, organizovanog kriminala, te različitih oblika društvenih devijacija i socijalno-patoloških pojava.

Bjelorusija, Japan, Kanada, Novi Zeland, Norveška, Ruska Federacija, Švajcarska i Turska. Osim Bosne i Hercegovine, na listi zemalja s povlasticama SAD nalaze se i Srbija, Crna Gora, Albanija, Makedonija, Kosovo te evropske zemlje Jermenija, Azerbejdžan, Gruzija, Moldavija, Turska i Ukrajina. Šta se izvozi? Prehrambeni proizvodi, municija, silicijum, voda, sokovi, vino, pivo, rakija, rezni alat, PVC i alu stolarija. Dakle, ono što se izvozi nisu konkurentni proizvodi koji su nastali zahvaljujući primjenama visokorazvijenih tehnologija. To su proizvodi deindustrijalizacije. <http://www.rtvbn.com/3903292/povlasten-izvoz-jos-tri-godine> (10.4.2018).

4. KOMPRADORSKA POLITIČKA OLIGARHIJA

Kao izrazito devijantne i socijalno-patološke pojave, anomiju i kleptokratiju u Bosni i Hercegovini, nikako ne možemo odvojiti od njenih političkih partija.

Istorija filozofskog, politološkog i sociološkog mišljenja, puna je negativnih stavova o političkim partijama. A, kao posebna negativna svojstva političkih partija teoretičari su isticali slijedeća svojstva: *hijerarhizaciju i birokratizaciju* (unutrašnja nedemokratskost i nejednakost, kruta podjela na proaktivne „lidere“ i pasivne partijske mase, tendencija ka elitizmu i etatizaciji, itd.); „*željezni zakon oligarhije*“ (partije se temelje na podjeli rada: na vrhu postoje partijske oligarhije i elite koje vladaju, a na njihovom vrhu često stoje harizmatičke ličnosti; rukovodstvo se osamostaljuje i odvaja od članstva, postoji nejednakost postojanja partijske moći izražene kroz dominaciju lidera nad članstvom i „izabranih“ nad biračima); stvaranje poslušnih i pokornih, tzv. „*autoritarnih ličnosti*“ koje su, u hijerarhijskoj partijskoj organizaciji, dužne da izvršavaju pretpostavljena naređenja najčešće apsolutno neprikosnovenog partijskog „vrha“; *negaciju individualnog kritičkog mišljenja* (partije proizvode demagogiju; one obavezuju svoje aktiviste da misle u određenim okvirima i isključivo brane partijske interese); „*bosizam*“ (u

decentralizovanim partijama, ali i ne samo u njima, lokalni lider – „boss“ - ima neograničenu moć u odnosu na članstvo; on je samostalan, nije odgovoran višim organima, kontroliše ogromnu ekonomsku moć; pobjedničke političke partije dijele svojim članovima i pristašama osnovne državne funkcije, zvanja i nagrade, zaposlenja, diskriminatorske „tendere“ i biznise, preko tzv. „kadrovske politike“ i pretpostavljene „političke podobnosti“).

Kao i druge bivše socijalističke zemlje, tako je i Bosnu i Hercegovinu zahvatio snažan talas globalizacije i tranzicije. Ovi procesi su utemeljeni na neoliberalizmu, a oni za posljedicu imaju generiranje anomalije i kleptokratije, te stvaranja ekstremnih socijalnih nejednakosti, bogatstva na jednoj strani, a siromaštva, bijede i nezaposlenosti, na drugoj. Socijalni jaz između bogatih i siromašnih, odnosno socijalne nejednakosti se stalno povećavaju i one su danas posljedica postojanja neoliberalne globalizacije koja je povezana sa anomijom i kleptokratijom u mnogim zemljama, pa i u Bosni i Hercegovini.

Za te zemlje je karakteristično postojanje „**neliberalne demokratije**“, što znači da je sistem u nekoj mjeri *demokratski* zato što u njemu postoje slobodni izbori, donekle slobodni ili „raznoliki mediji“ i sloboda okupljanja. Međutim, *vrijednosti* koje se zastupaju i preferiraju su *neliberalne* ili, preciznije rečeno, one su *neoliberalne*. Ta „neliberalnost“ podrazumijeva „mogućnost majorizacije i oduzimanja određenih `neotuđivih` prava prostom većinom glasova“ što u ekstremnom obliku „to znači da većina može odlučiti da uskrati

neka prava manjini, na primer slobodu govora“. Osim toga, kvazidemokratski režimi su višepartijski, u smislu da u njima „pobeđuje samo jedna partija“. U ovom „izbornom inženjeringu“ i kvazidemokratiji „naizgled postoji demokratija, više partija... ali jedino važno pravilo igre je da pobedu može odneti samo jedna partija, dok se ostalima, u zavisnosti od `kooperativnosti` i bliskosti sa `partijom vlasti`, manje ili više dopušta da se uključe u podelu plena“. Tako je partijska ili partijsko-koalicijska „podjela plijena“ temeljna „odlika ovih režima“. Sam „skup vrednosti koje ovi režimi nude kreiran (je) samo zato da bi se biračima pružio utisak da su dali glas za neki prepoznatljivo `nacionalni`, `domaćinski`, `nekosmopolitski` politički program, dok je stvarni cilj partije na vlasti očuvanje kontrole nad državnim aparatom da bi partija mogla da nastavi da krađe, bilo direktno (preplaćenim javnim radovima ili kroz državna preduzeća) ili indirektno (korumpiranjem privatnog sektora i sastavljanjem zakona i propisa po meri onih koji ponude najviše). Partija na vlasti zapravo formira sistem organizovane krađe. Da bi opstala i napredovala, ona je prinuđena da se pretvara da brani određene `vrednosti`, dok je njen glavni zadatak da osigura finansijsku korist onima koji je podržavaju. To je klijentelistički sistem od vrha do dna... Da bi opstao, takav sistem mora redovno da pobeđuje na izborima, ako je moguće zauvek... Da bi se osigurala pobjeda koriste se sva sredstva: državnim uposlenicima se toplo `preporučuje` da glasaju za `pravog` kandidata ili `pravu` partiju, glasačima se dele mobilni telefoni da snime za koga su glasali, a

ako su glasali za `pravog` kandidata, telefon mogu da zadrže kao poklon... glasovi se direktno kupuju ili se u izborne kutije ubacuju lažni listići i stvara se zabuna. Direktna krađa izbora falsifikovanjem rezultata brojanja ostaje kao krajnje rešenje za slučaj nužde... Ali ključna osobenost svih ovih novih režima je to što sistem višepartijske kleptokratije dozvoljava pobjedu samo jedne partije“.⁵⁵

Kleptokratija je društvena pojava koja je manje ili više prisutna i karakteristična za zemlje u „tranziciji“. Evo, kako na primjeru Bosne i Hercegovine ilustrativno govori njen ministar bezbjednosti.

Gostujući u emisiji *Puls* BN televizije 25. septembra 2017. godine, ministar bezbjednosti u Savjetu ministara Bosne i Hercegovine, a govoreći o političkoj kleptokratiji u BiH, Dragan Mektić ističe da je dovoljno sasvim šest mjeseci da se ne krade u BiH, što bi za posljedicu imalo velike „pomake“ u njenom razvoju, ali da to nije u interesu političara kleptokrata. “Evo kažem, kralo se i nema šta se nije radilo u ovoj državi. Ali hajde da probamo samo šest mjeseci da ne krademo i da radimo u interesu naroda i da vidimo hoće li se promijeniti nešto, pa ako se ništa ne promijeni onda se može krasti i dalje”, i dodaje “hajde da šest mjeseci ko ukrade ode u zatvor istog momenta i da sva moguća inkvizicija bude izvršena prema njemu”. Ministar bezbjednosti je ubijeđen da bi se

⁵⁵ B. Milanović, *Neliberalna demokratija ili višepartijska kleptokratija?* „Peščanik“, 22.08.2017. Dostupno na: <http://pescanik.net/neliberalna-demokratija-ili-visepartijska-kleptokratija/> (4.1.2018).

stanje bitno promijenilo, ali decidno i ističe da „to ne odgovara politikama u ovoj državi. Ovdje je problem politika, mi imamo neodgovorne političare“. Takođe, smatra da je pravosuđe BiH pod direktnim uticajem kriminalne politike, da je u BiH mafija partner državi, te da političari, u želji da sakriju svoje kriminalne radnje, građanima podmeću nacionalne teme. “Ovdje je mafijaška država, ovdje mafija vlada, ovdje je sprega između politike, mafije i kriminala. Mi imamo predmeta koji su još prije šest mjeseci potkrijepljeni nizom dokaza, dostavljani Tužilaštvu, ali ne možete ih pokrenuti ni na koji način da to uzmu da se to radi”. Tako je predmet “Pandora” uništen, a slično je i sa drugim slučajevima – Pavlović bankom, Bankom Srpske, a najvjerovatnije i Bobar banke. “Pa pogledajte kako žive političari, napominje Mektić. Odakle im toliko bogatstvo. Imate tu ljude koji su došli sa kesama u rukama, a sada imaju neprocjenjiva bogatstva i to im je omogućila politika. I kad kažem da su to lopovi, oni me optužuju da ja radim protiv interesa Republike Srpske”.⁵⁶

⁵⁶ <http://bigportal.ba/2017/12/29/u-bih-je-mafija-partner-drzavi/> (30.12.2017); <http://bigportal.ba/2017/09/28/bar-sest-mjeseci-nemojte-krasti/> (9.10.2017). “Političari su odgovorni za stanje u državi“ jer „rade samo za svoje interese a ne interese naroda koji ih bira“, decidno ističe Mektić. “Na sceni je erozija institucija”, a zbog postojanja „sprege sudija i političara neće biti ništa od velikih afera kao što je `Pandora`, `Banka Srpska`, `Pavlović banka`“ a, vjerovatno, “Bobar banka“. Osvrnuo i na humanitarnu akciju prikupljanja pomoći oboljeloj djeci, od 28.12.2017. godine, a koja je održana pod pokroviteljstvom predsjednika RS, ističući „da je to još jedna zloupotreba“ jer se “više novca se ukrade na jednom tenderu nego su sinoć skupili od sms poruka”.

Kako su korupcija i kriminal u Bosni i Hercegovini veoma raširene pojave, jasno je da ona sve više zapada u anomično i kleptokratsko bezizlazno stanje.

Zamislimo da je ovako nešto izgovorio neki ministar u Zapadnoj Evropi.

Naravno, da tako nešto ne može izgovoriti. Ali, u „tamnom vilajetu“ Bosni i Hercegovini, gdje nedostaju osnovni elementi vladavine prava i pravne države, je moguće da jedan ministar na ovakav način ukazuje na izuzetno ozbiljan ekonomski, politički, socijalni, etički i patološki problem s kojim se suočava Bosna i Hercegovina.

Pripadanje kleptokratskoj oligarhiji implicira distribuciju privilegija, materijalnih i drugih dobara, moći i statusa.

Kako se na jednoj strani „krade“ i obogaćuje, razumljivo je da se na drugoj strani i dijalektičkom polu osiromašuje. Upravo zahvaljujući ovom veoma izražajnom kleptokratskom mehanizmu, Bosna i Hercegovina je najsiromašnija u Evropi, i jedna od najsiromašnijih država u svijetu. Postajući „višak“ u zemlji u kojoj žive, obespravljeni, nezaposleni, siromašni i socijalno izopšteni migriraju i odlaze u brojne zemlje svijeta.

U Bosni i Hercegovini ne postoje *političke elite*, već *političke oligarhije*. U demokratskim

Obraćajući se političarima, Mektić kaže: “Budite poštteni i kažite da milioni i milioni odlaze na tenderima a vi preko leđa običnih ljudi kupite novac da pomognete oboljeloj djeci”, što je, kako ističe, u stvari „licemjerstvo“. <http://bigportal.ba/2017/12/29/licemjerstvo-politicara-s-jedne-strane-kradua-sa-druge-pomazu-djeci/> (30.12.2017).

političkim sredinama politički lideri predstavljaju političke elite koje šire prostore vladavine prava i pravne države, demokratije i ljudskih sloboda. U izrazito nedemokratskim društvima „neliberalne demokratije“ i društvima koje koketiraju sa demokratijom, političke oligarhije dopuštaju da jednom u četiri godine parohijalna i podanička masa „građana“ participira u „demokratski“ fingiranim i koruptivnim izborima, izborima koji se odnose na kupovinu glasova uz različite kompenzacione naknade: davanjem novca, prehrambenih, odjevnih i drugih predmeta, rekonstruiranjem infrastrukture, zapošljavanjem, i sl. To su izbori u kojima političari zombifikuju birače koje u koruptivnom sistemu kupuju za malo predmeta, sistemu u kojem su birači ne samo siromašni, nego i poniženi. Ugrožavanjem ljudskog dostojanstva ovakav sistem uništava njihovo moralno biće.

Tako se pokazuje da su bosansko-hercegovačke „pseudoelite“ kao političke oligarhije po svojoj prirodi – *kompradorske*.

Termin *kompradori* vuče svoje porijeklo iz kineske društvene i političke tradicije, a odnosi se na kolaboracionizam domaće lokalne buržoazije sa engleskim kolonizatorima koji su zajedno eksploatisali kinesko tržište preprodajući opijum. Danas je ovaj termin zadobio sasvim univerzalno značenje upravo u smislu postojanja interesne povezanosti bogatih lokalnih socijalnih slojeva sa zapadnjačkim transnacionalnim elitama i njihovim multinacionalnim korporacijama. Dakle, termin *kompradori* (*kompradorska buržoazija*), služi kao oznaka za „pripadnike lokalne sitne i srednje

buržoazije... koji kao neka vrsta domaćih plaćenih agenata podugovarača pomažu kolonizatorima i neokolonijalistima sa sedištem u centru svetskog privrednog sistema u izrabljivanju kolonija i polukolonija na periferiji tog sistema“. Kao kolaboracionisti, kompradorska buržoazije predstavlja „intelektualne `janjičare`“ koji „sprovode mere `strukturalnog prilagođavanja` i `šok terapije`, kao što su ukidanje subvencija za osnovne prehrambene proizvode, lekove i knjige, povećavanje oporezivanja siromašnih preko opšteg poreza na dodatnu vrednost... ukidanje carinske zaštite domaće industrije u razvoju i devalviranje nacionalne valute“. Pripadnici kompradorske buržoazije, odnosno kompradorske oligarhije, su „spremni da za stimulativnu privatnu proviziju posreduju u jeftinoj tenderskoj rasprodaji krupnih javnih preduzeća ili u njihovoj likvidaciji, u ubrzavanju privatizacije prirodnih bogatstava, javnih i socijalnih službi... Sve ove mere kompradorska buržoazija sprovodi u skladu sa interesom optimalizacije profita novih odsutnih transnacionalnih vlasnika lokalnih resursa“ te, tako, „doprinose i produbljanju zavisnosti, dužničkog ropstva i skraćivanju životnog veka svojih sunarodnika“. ⁵⁷

Koliko je kompradorska oligarhija zaista megalomanski orijentisana kada je u pitanju zadovoljavanje svojih sopstvenih egoističnih,

⁵⁷ V. Vratuša-Žunjić, „Kompradorska buržoazija“, u: *Sociološki rečnik* (Priredili: Aljoša Mimica, Marija Bogdanović), „Zavod za udžbenike“, Beograd, 2007, str. 248-249.

nenacionalnih i nenarodnih interesa, veoma zanimljivo piše Jozef Stiglic.

Govoreći o *privatizaciji* kao jednom od „četiri koraka do prokletstva“ (ostala tri se odnose na liberalizaciju, tržišno određivanje cijena i MMF-ov protest), Stiglic ilustrativno prikazuje ponašanje kompradorske oligarhije čiji se isključiv cilj odnosi na ostvarenje željene provizije: „Možete vidjeti kako im se razogače oči na mogućnost dobijanja provizije ako se u procjeni vrijednosti imovine velikih javnih i ključnih industrijskih preduzeća skine koja milijarda ili bar nekoliko stotina miliona dolara“.⁵⁸

Nije svaka buržoazija kompradorska. Treba razlikovati „*kompradorsku buržoaziju*“ od istinske „*nacionalne buržoazije*“.

Za „nacionalnu buržoaziju“ se može reći da „razvija domaću industriju i brani nacionalne političke, ekonomske i kulturne interese. Ona je osnovni nosilac borbe za nezavisnost i ekonomsku modernizaciju zemlje“. Na drugoj strani se nalazi „kompradorska buržoazija“, koja je pomagač kolonizatora i živi od prodaje domaćih resursa strancima ili prodaje strane robe na domaćem tržištu“. Kompradorska buržoazija je „glavni agent globalnog kapitala i njegovih političkih struktura (Imperije) u zemljama koje pripadaju poluperiferiji ili periferiji svetskog kapitalističkog sistema“. U razdoblju „tranzicije“, osnovni zadatak kompradorske elite sastoji se u tome „da ubedi

⁵⁸ J. Stiglic, *Kako je MMF uništavao države*, „Vaseljenska“, 7. februara 2012. Dostupno na: <http://www.vaseljenska.com/ekonomija/josef-stiglic-kako-je-mmf-unistavao-drzave/> (25.12.2017).

domaće stanovništvo kako je najbolji način modernizacije predaja svih resursa (ekonomskih, političkih i kulturnih) u ruke stranaca... U tom nečasnom poslu posebno prednjače akademski ekonomisti. Njihova se funkcija, tokom celog perioda tranzicije, i svela na otvorenu propagandu brze i potpune privatizacije i na apologiju neoliberalne koncepcije globalnog tržišta. Kao nagradu za ovu funkciju, kompradorska elita dobija `koruptivnu rentu` – deo profita stvorenog preuzimanjem i eksploatacijom domaće industrije i ostalih energetske, saobraćajnih ili komunikacionih resursa od strane nosioca transnacionalnog kapitala. Sličnu funkciju ima i kompradorska elita u medijima, na univerzitetu, u nevladinim organizacijama, u institucijama kulture“. Ona nastoji da, kako je Antonio Gramši govorio, ostvari kulturnu hegemoniju. Kompradorska elita ne nameće samo vlast i sistem vrijednosti, nego nameće i obrasce ponašanja, ona želi da ovlada područjem kulture, javnog mišljenja i javnosti. Promovišući neoliberalne kapitalističke vrijednosti, kao što su individualizam, egoizam, konzumerizam i hedonizam, kompradorska elita nastoji da kompromituje i negira tradicionalne vrijednosti. Na uspostavljenu “okupaciju” ekonomije i politike, nadovezuje se i okupacija medija i kulture.⁵⁹

Doista, znatno prije Gramšija (1891-1937) je Dejvid Hjum (1711-1776) govorio o „paradoksu vlasti“, o tome kako jednostavno manjina vlada

⁵⁹ S. Antić, *Kompradori*, „Pečat“, 08.04.2010. Dostupno na: <http://www.pecat.co.rs/2010/04/slobodan-antonic-kompradori/> (23.12.2017).

nad većinom stanovništva. Rekao je: „potčinjavanje je implicitno”, što znači da monopol nad vlašću ima svoju podršku u ostvarenom monopolu nad mišljenjem.

Nastojeći da opravda postojanje svojih materijalnih interesa, kompradorska oligarhija nastoji *i* da efikasno kontroliše *i* da efikasno utiče na javnost govoreći o velikim „prednostima“ neoliberalne privatizacije, liberalizacije, deregulacije, fiskalnih i monetarnih restrikcija, kao i drugih represivnih mjera neoliberalne doktrine koja za posljedicu ima očigledno stvaranje velikog socijalnog jaza između bogatih i siromašnih. Svoju dominaciju kompradorska oligarhija nastoji da ostvari *i* opravda uspješnim provođenjem **hegemonije**.⁶⁰

Italijanski teoretičar Antonio Gramši je posebno isticao značaj kulturne hegemonije u društvenim promjenama *i* utemeljenju vlasti. Razmišljajući kako ideje mogu postati vladajućim ideologijama, Gramši je zapravo isticao značaj *i* ulogu hegemonije.

Da bi ideje postale vladajućim mišljenjem *i* vladajućom ideologijom, neophodno je da se ostvare kao dominantni hegemonijski obrazac mišljenja. Nije dovoljno da vladajući isključivo koriste prinudu, prisilu, represiju, mada *i* to čine na različite načine, nego da koriste *i* ideje kako bi legitimirale vladajuće mišljenje *i* vladavinu. Te ideje se moraju manifestovati kao „opšte mišljenje“ (*senso comune*), kao konsenzus *i* *Weltanschauung*.

⁶⁰ Potpunije u: B. Kovačević, *Gramsci i marksizam (Konceptija hegemonije Antonija Gramscija)*, „Glas“, Banja Luka, 1986.

U „civilnom“, odnosno „građanskom društvu“ (*società civile*) dominantne grupe ostvaruju neophodni *pristanak*, legitimirajući *svoje* vrijednosti i ideje kao *opšte*. Društvene, ekonomske i političke promjene su jednostavno moguće ukoliko dođe do promjena u kulturi. Otuda i značaj kulturne hegemonije.

Kao što dobro primjećuje Endru Hejvud hegemonija se, „u osnovnom značenju“, odnosi na „superiornost ili dominaciju jednog dela sistema u odnosu na druge delove“. Gramši „hegemoniju označava kao sposobnost vladajuće klase da, kao alternativu nasilju, vrši vlast time što zadobija *pristanak* onih kojima vlada. Kao nenasilan oblik klasne vladavine, hegemonija se obično shvata kao kulturni ili ideološki proces koji deluje kroz širenje buržoaskih vrednosti i uverenja u društvu. Međutim, ona takođe ima političku i ekonomsku dimenziju: pristankom se može manipulirati, i to povećanjem zarada ili političkim i društvenim reformama“.⁶¹

Osnovni metod hegemonijskog djelovanja temelji se na „**semantičkom teroru**“, odnosno „teroru poruke“ i/ili – **manipulaciji**.

U ovom postupku „semantičkog terora“ se manipulativno i veoma efikasno odvlači pažnja od bitnih problema ljudske egzistencije, odnosno odvlači pažnja tako što *bitno* postaje *nebitno*, a *nebitno* postaje *bitno*. Pitanja koja se odnose na „teme-surogate“, kao što su lezbejstvo, LGBT populacija, gej brakovi, transvestizam, legalizacija marihuane i slično, su za naratore semantičke manipulacije veoma značajnija od problema

⁶¹ E. Hejvud, *Politika*, „CLIO“, Beograd, 2004, str. 383.

desuverenizacije, socijalne nepravde i socijalnih nejednakosti, bijede i siromaštva, nezaposlenosti, masovnog ugrožavanja ljudskih prava i sloboda, ekološke, nuklearne i ratne ugroženosti ljudskog opstanka, kulture i civilizacije. To je ta neoliberalna kulturna hegemonija koja anestetizira istinsku kritičku misao. Za svoje usluge širenja neoliberalne kulturne hegemonije „pripadnici kompradorske elite iz medija, sa univerziteta, iz nevladinih organizacija ili iz institucija kulture dobijaju, za dobro odrađen posao obezbeđivanja kulturne hegemonije, odgovarajuću nagradu u vidu systemske rente. Kao `borci protiv nacionalizma, konzervativizma i tradicionalizma` oni doživljavaju brzu akademsku, medijsku i institucionalnu promociju... Upravo taj obrazac ponašanja se zato i promoviše u zemljama tranzicije“.⁶²

Neoliberalizam upravo nastoji da svojim idejama dâ legitimirajuću osnovu svoje ekonomske i političke prakse. Kako bi ostvario svoju hegemoniju, neoliberalizam nastoji da globalizuje svoje ideje i u tom pogledu ga, što je sasvim i razumljivo, na širem području prihvataju relevantne institucije.

Tako neoliberalizam dobiva masovnu podršku od vlada moćnih imperijalnih država Zapada, globalnih institucija moći, kao što su Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka, Svjetska trgovinska organizacija, Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (*OECD*), poslovna

⁶² S. Antić, *Kompradori*, „Pečat“, 08.04.2010. Dostupno na: <http://www.pecat.co.rs/2010/04/slobodan-antonic-kompradori/> (23.12.2017).

udruženja (Međunarodna organizacija poslodavaca, Svjetski ekonomski forum). Takođe, podršku dobiva i od masovnih medija, ekonomskih instituta, univerziteta i akademskih krugova, „intelektualaca“ i „eksperata“. Upravo, sa „ovako čvrstim osloncem na elitne krugove“, neoliberalizam se pozicionira na pijedestal „političke ortodoksije u odnosu na savremenu globalizaciju“. Ono što je posebno indikativno jeste to što neoliberalističke ideje gotovo svugdje „nailaze na široko bespogovorno prihvatanje kao `zdrav razum`“ tako da zadobivaju značajnu podršku u državnim, „poslovnim, medijskim i akademskim krugovima“.⁶³

Zahvaljujući receptivnoj mreži razgranatih društvenih institucija, neoliberalizam je zadobio hegemonijsku moć.

Neoliberalizam obezbjeđuje i ostvaruje svoju hegemonijsku moć upravo zato što „zastupnici neoliberalnog puta sada zauzimaju uticajne položaje u obrazovanju (univerziteti i mnogobrojni `trustovi mozgova`), u medijima, na sastancima članova upravnih odbora u korporacijama i finansijskim institucijama, u ključnim državnim institucijama (ministarstva finansija, centralne banke), a takođe i u takvim međunarodnim institucijama kao što su Međunarodni monetarni fond (MMF), Svetska banka i Svetska trgovinska organizacija (STO), koje regulišu globalne finansije i trgovinu. Ukratko, neoliberalizam je, kao način diskursa, ostvario hegemoniju. On ima prožimajuće efekte

⁶³ J. A. Šolte, *Globalizacija: kritički uvod*, „CID“, Podgorica, 2009, str. 38-39.

na način mišljenja sve do tačke gde postaje inkorporisan u zdravorazumski način na koji mnogi od nas tumače, žive i razumeju svet”.⁶⁴

Uspjeh neoliberalne doktrine nije moguć bez „svete kongregacije globalizacije“.

Prema Solovom mišljenju, one su veoma razvijene. „Pre svega, ogromna većina profesora na ekonomskim odsecima... univerziteta. A na širem, svetskom nivou, to su poslovne škole i profesori koji u njima predaju. Njihovi diplomirani studenti, pak, sačinjavaju treću, mnogo angažovaniju strukturu za propagiranje vere kroz svakodnevnu industriju. Ali poslovne škole i konsultantske usluge su puki utilitaristički izrazi pokoravanja koje vera zahteva. Pravo srce Svete kongregacije kuca u odsecima za ekonomiju. Tamo se počev od sredine sedamdesetih, mogućnost drugačijeg mišljenja polako marginalizovala, čak i ukidala“.⁶⁵

Obuhvatanjem i kontrolisanjem bitnih područja društvenog, ekonomskog, političkog, medijskog i akademskog života preko kompradorskih oligarhija neoliberalizam ostvaruje svoju hegemoniju i svoje ekonomske, političke, kulturne i druge interese.

⁶⁴ D. Harvi, *Kratka istorija neoliberalizma*, „Mediterran“, Novi Sad, 2012, str. 15-16.

⁶⁵ Dž. R. Sol, *Propast globalizma i preoblikovanje sveta*, „Arhipelag“, Beograd, 2011, str. 35.

5. ZADUŽENOST, NERACIONALNA POTROŠNJA I RASIPNIŠTVO

Bosna i Hercegovina je siromašna i *zadužena država*.

Prema podacima Ministarstva finansija i trezora Bosne i Hercegovine, a koji su navedeni u Prijedlogu globalnog fiskalnog okvira BiH, država Bosna i Hercegovina je, s januarom 2018. godine, zadužena u nivou od 17 milijardi KM kredita. Zaduzivanje raste po stopi od 2,4% na godišnjem nivou, a 47% kredita odnosi se na stanovništvo s prosječnom kamatnom stopom od 4%. Takođe, u istom udjelu učestvuju i krediti državnih preduzeća, ali sa stopom rasta od 3,2%. Pretpostavlja se da će ovi krediti rasti u periodu od 2017 – 2020. godine i da će dostići zaduženost od 18 milijardi maraka, uz stopu rasta od 4,5% u odnosu godinu na godinu. Ukoliko bi došlo do smanjenja stope privrednog rasta, došlo bi i do pada traženja novih kredita, te povećanja stope nenaplativosti postojećih kredita uz povećanje kamatnih stopa na kredite. Pad potražnje kredita

podrazumijeva pad investicija, te potrošnje stanovništva i životnog standarda.⁶⁶

Ekonomске analize pokazuju da je stanje u Republici Srpskoj po osnovu udjela javnog duga u bruto domaćem proizvodu, skoro dvostruko gore nego u Federaciji Bosne i Hercegovine. Ističe se da udio javnog duga u bruto domaćem proizvodu je na kraju 2016. godine u Federaciji bio 36%, dok je u Republici Srpskoj iznosio čak 58%, i ozbiljno se približio pragu zaduživanja od 60 procenata. Osim toga, za razliku od federalnog, javni dug u Republici Srpskoj konstantno raste, i posljedica je sve većih zaduženja u bankama putem kredita, obveznica i trezorskih zapisa. Naspram udjela duga u bruto domaćem proizvodu od 40%, stoji privredni rast koji u BiH iznosi 3,1%, a što je nedovoljno za poboljšanje životnog standarda, kao i rast ekonomije. Ono što je indikativno, a na što ekonomisti upozoravaju, jeste to da postoji velika zaduženost kod banaka u zemlji i regionu, što će uticati na to da se ti dugovi pokušavaju pokrivati zaduživanjem u inostranstvu. A, više novca za otplatu dugova, znači manje novca za građane i privredu. Ono što je posebno problematično jeste činjenica da kontinuirano raste i javni dug po stanovniku, koji trenutno iznosi 3.424 konvertibilne marke, a kada se tome dugu doda i privatni, onda je svaki stanovnik Bosne i Hercegovine dužan 5.712 maraka. Većina kredita su potrošački, što

⁶⁶ <http://bigportal.ba/2017/10/06/bih-pritisce-17-milijardi-kredita/> (9.10.2017).

znači da i država i građani preživljavaju zahvaljujući posuđenom novcu.⁶⁷

Pored duga, drugi problem koji ističemo se odnosi na – *investicije*. Zapravo, odnosi se na nedostatak investicija.

Smatra se da investicija nema u Republici Srpskoj zato što se ona nalazi na „crnoj listi“. S druge strane, ističe se da je u 2016. godini oko 90% svih investicija u Bosni i Hercegovini otišlo u Federaciju. Direktna strana ulaganja u BiH su iznosila 536 miliona maraka: u Federaciju je investirano oko 484 miliona, dok je u RS iz inostranstva stiglo nešto više od 50 miliona maraka, što iznosi nekih 10% od ukupnog iznosa. Iako ove podatke ne prihvata vlast iz RS, ekonomski analitičari ističu i to da Federacija prednjači i u naplati javnih prihoda: od 200 velikih preduzeća više od dvije trećine je iz Federacije. Takođe, ističe se i da je za prošlu godinu zaduženost po glavi stanovnika mnogo manja u Federaciji nego u RS, te da je i izvoz iz Federacije više nego dva puta veći u odnosu na Republiku Srpsku.⁶⁸

Da li su investicije dobre za zadužene i prezadužene države, pitanje je na koje neki ekonomisti odgovaraju negativno.

Ekonomisti ističu da u uslovima zaduženosti investicije ne donose neku opštu, narodnu dobrobit, nego da „lošim vladama“ služe za održavanje na vlasti.

⁶⁷ <http://bigportal.ba/2017/11/24/alarmantan-nivo-javnog-duga-bih/> (25.11.2017).

⁶⁸ <http://bigportal.ba/2017/10/02/investicija-nema-rs-na-crnoj-listi/> (9.10.2017).

Strane investicije su ekonomski i socijalno posmatrane štetne, mada to na prvi pogled ne izgleda tako. Jer, veliki priliv stranog novca znatno povećava cijene domaćih proizvoda, ali i cijenu stranog novca. To za posljedicu dovodi do pada cijene domaćeg novca, pada izvoznih cijena domaćih proizvoda a porasta cijene uvoznih proizvoda. Tako liberalizacija trgovine i kapitala dovodi do razaranja domaće proizvodnje i nacionalne ekonomije. Krediti koji bi se uložili u proizvodnju ne mogu da ostvare profit koji bi pokrivaio njihovu cijenu što, naravno, dovodi u pitanje njihovo otplaćivanje. Zbog nedostatka novca za otplatu kredita iz tzv. realne proizvodnje, država povećava *poreze*. Tada dolazi do porasta cijena, privreda zapada u ekonomsku krizu, opada bruto društveni proizvod, povećava se nezaposlenost, smanjuje se životni standard, pogoršava socijalno stanje stanovništva koje osiromašuje. Nemogućnost vraćanja kredita dovodi do njihovog stalnog reprogramiranja i podizanja novih kredita, te ulaska u tzv. „dužničko ropstvo“.

Tako se pokazuje da se, ekonomski, a i socijalni problem koji posebno dolazi do izražaja u ovakvim okolnostima, a koji je veoma izražen u siromašnoj Bosni i Hercegovini, odnosi na - *poreze* i *oporezivanje*.

Poreska uprava Republike Srpske je u 2017. godini rekordno naplatila javne prihode. Prikupila je dvije milijarde i 353 miliona maraka, što predstavlja najveću godišnju naplatu javnih prihoda od osnivanja ove uprave. Ova naplata javnih prihoda u prošloj godini veća je za 8% u odnosu na 2016, što znači da je naplaćeno 176,5

miliona maraka više, uz izražen rast naplate i direktnih poreza i doprinosa, ali i ostalih javnih prihoda. Kada su u pitanju direktni porezi, u 2017. su iznosili 466,6 miliona KM, što je za 32,4 miliona KM ili 7% više nego godinu dana ranije. Najveći rast naplate u ovom dijelu prihoda ostvaren je kod poreza na dohodak kojeg je naplaćeno 234,3 miliona KM ili 18,2 miliona maraka više. Porez na dobit je naplaćen u iznosu od 193 miliona KM ili 6% više, dok je značajan rast naplate zabilježen i kod prihoda od poreza na nepokretnosti koji je u 2017. godini iznosio 25,1 milion KM, što je za 10% ili 2,2 miliona maraka više nego u 2016. godini. U 2017. godini prihodi od doprinosa su iznosili skoro 1,5 milijardi maraka, što je za 7% ili čak 101,1 milion maraka više nego u uporednom periodu.⁶⁹

Ali, da li su porezi dobri?

Poznati američki ekonomista Artur Lafer (tvorac Laferove krivulje) ističe da ne postoje dobri **porezi**, i da kod njihovog donošenja treba izabrati one „najbezbolnije“. Smatra da, ukoliko država želi napredak, prije svega mora preispitati svoju poresku politiku i ističe da pretjerano povećanje stope poreza postaje kontraproduktivno i neminovno dovodi do smanjenja prihoda od poreza. Izračunao je da se, kada država putem poreza oduzme građanima više od 50% zarade, ekonomski razvoj zaustavlja, da dolazi do masovne nezaposlenosti i da ta ista država ubire sve manje novca. Da li to politička oligarhija na vlasti u Bosni i Hercegovini zna? Lafer je decidan: “Kada

⁶⁹ <http://bigportal.ba/2018/01/04/poreska-uprava-rs-rekordna-naplata-javnih-prihoda/> (5.1.2018).

povećamo porez za vozače koji brzo voze oni će prestati voziti brzo, kada povećamo porez na cigarete pušači će prestati pušiti, kada povećamo poreze na rad to će dovesti do smanjenja broja zaposlenih. Čak i kada kroz poreze uzmemo više novca onima koji rade, privrjeđuju, stvaraju kapital i taj novac date onima koji ne rade povećaće se broj onih koji ne rade. To je suština”. Lafer sasvim ispravno ističe da bi porezi trebali da budu podsticajni. Ukoliko su porezi niski poslodavci će zapošljavati više ljudi i širiće posao, a više zaposlenih znači i veće ubiranje poreza. Ali, s druge strane, visoke stope poreza dovode do izbjegavanja plaćanja poreza čime se povećava prostor sive ekonomije.* “Tamo gdje su porezi visoki manje je zaposlenih, veća je stopa sive ekonomije i mali je ekonomski rast. Ukoliko se novac od poreza troši neadekvatno, onda je kriza neminovna poput one koju je doživjela Grčka”. Neprestalna opterećenja na rad i povećanje akciza na gorivo u BiH, Lafer ocjenjuje kao ekonomski neopravdano. Smatra da se BiH nalazi na raskršću, te da bi, uz malo dobre volje političara, Bosna i Hercegovina mogla postati ekonomski prosperitetna. Ali, ako se ništa ne promijeni BiH će propasti. “Odluka je na građanima BiH. Izbor je vaš. Narod zaslužuje vlast kakvu ima. Ukoliko vam

* Prema podacima Centra civilnih inicijativa BiH o stanju bh. ekonomije, siva ekonomija u BiH je veća od sedam milijardi maraka, odnosno, veća je od četvrtine bruto domaćeg proizvoda. Taj podatak ne pokazuje stvarno stanje u sivoj ekonomiji, ali je i on veoma indikativan jer pokazuje visok nivo nezakonitih ekonomskih i finansijskih aktivnosti u BiH. <http://www.rtvbn.com/3902933/sivo-trziste-jede-milijarde-km> (7.4.2018).

se vaša dopada ponovo je izaberite, ukoliko ne radi dobro mijenjajte je. Budućnost vas i vaše djece zavisi isključivo od vas”.⁷⁰

Ukoliko porezi budu bili agresivni, regresivni, nepodsticajni, a ne progresivni, budućnost djece neće biti dobra. Pogotovo, što se u uslovima neoliberalne ekonomije dodatno oporezuju siromašni da bi se ono što se oporezuje na različite načine dalo bogatima.

Poseban problem u Bosni i Hercegovini se odnosi na - **neodgovornu potrošnju**.

Trošenje budžetskih, ali i drugih javnih sredstava u Bosni i Hercegovini, liči na „priču“ o Alajbegovoj slami.

Poznati književnik Ćamil Sijarić o *alajbegovoj slami* kaže: “Dođe ljeto, bezvodno: ne rodi trava, nema trave – nema sijena, nema čime prezimiti silna stoka. I kada nastane zima, svi potrče alajbegu i njegovim slamama (prikupljenim za vojne potrebe). Svako grabi i trpa na svoja leđa koliko može da ponese kako bi spasao blago. I može se pretpostaviti da je u nekom slučaju sa nekim alajbegom bila čitava drama oko te slame. Oko tih alajbegovih slamišta, oko stogova, skupljali su se ljudi i raznosili koliko je ko htio i mogao. I sve je okolo bilo žuto od te rasturene slame... To je, valjda, neka istina i neki fakat o tome kako je nastao izraz *alajbegova slama*“. Frazem *Alajbegova slama* je turskog porijekla, nastao u periodu Osmanlijskog carstva. Služi kao oznaka za neodgovorni odnos i javašluk prema

⁷⁰ <http://bigportal.ba/2017/10/30/bih-na-raskrscu-ili-prosperitet-ili-propast/> (2.11.2017).

zajedničkoj, državnoj imovini koja se raznosi, troši i rasipa bez ikakve kontrole i mjere.

Nije Bosna i Hercegovina toliko bogata da bi izdržala sindrom trošenja „Alajbegove slame“.

Prošle, 2017. godine, ministar zdravlja SAD Tom Prajs je podnio ostavku, zato što je putovao skupim čarter letovima na račun poreskih obveznika.⁷¹

Sve je to drugačije u Bosni i Hercegovini.

U Bosni i Hercegovini institut „ostavke“ praktično ne postoji. U njoj ne postoji politička etika, politička, ali i druga odgovornost njenih političkih oligarhija, kod kojih je stvoren osjećaj da mogu uzimati koliko hoće i žele. Plate, ali i ostale prinadležnosti, povećavaju koliko žele a privilegije proširuju (članstvo u upravnim odborima, komisijama, parlamentarnim i skupštinskim tijelima, „bijeli hljeb“, itd.).

Kod već pomenutog “bijelog hljeba” radi se o privilegiji koju je, recimo, samo u Republici Srpskoj po završetku mandata 2014. godine iskoristilo 53 funkcionera u NSRS-u, Vijeću naroda i Vladi, tako da su Budžet RS-a koštali skoro 843.000 maraka.⁷²

Naravno, oni koji koriste ovu privilegiju, ističu da je ona u skladu sa zakonom. Ukoliko i jeste, jasno je da oni koji vladaju donose zakone koje njima i odgovaraju kao posebnoj klasi i političkoj oligarhiji. Ako su te odluke *legalne*, postavlja se pitanje da li su i *legitimne*? Jer, sve što

⁷¹ <http://bigportal.ba/2017/09/30/tramp-nije-srecan-ministar-zdravlja-podnio-zrtvu/> (30.9.2017).

⁷² <http://bigportal.ba/2018/01/05/cin-bijeli-hljeb-nije-dobio-samo-ko-nije-trazio/> (6.1.2018).

je legalno, ne mora da znači da je i legitimno. Pa i ovakve privilegije koje se „izabranima“ dodjeljuju u izuzetno teškim društvenim uslovima nezaposlenosti, bijede, siromaštva, velikog pada životnog standarda, ne postojanja adekvatne medicinske, zdravstvene i socijalne zaštite stanovništva, dakle, u uslovima na koje „izabrani“ u dobroj mjeri utiču i koje su takođe plod njihove političke prakse.

Poseban problem se i odnosi na – **rasipništvo**.

Evo nekih primjera neracionalne potrošnje budžetskih sredstava.

U prvoj polovini prošle, 2017. godine, predsjedavajući Savjeta ministara BiH i njihovi zamjenici, kao i članovi Predsjedništva BiH podijelili su 557.587 KM budžetskih sredstava na finansiranje vjerskih organizacija, sportskih klubova, kao i udruženja građana. Iako bi se taj novac trebao trošiti uglavnom za finansiranje hitnih izdataka i programa koji nisu uvršteni u budžet, te finansiranje međunarodnih sporova i arbitraža, kao i novih institucija koje tokom godine steknu status budžetskog korisnika, ipak se neprincipijelno, prema ličnom nahođenju i ličnim preferencijama, dijeli novac.⁷³

Navešćemo i primjere u vezi sa kupovinom – **automobila**.

U periodu od 2007. godine su Narodna skupština Republike Srpske i Vijeće naroda Republike Srpske su za nabavku novih automobila potrošili gotovo dva miliona maraka. U tom

⁷³ <http://bigportal.ba/2017/10/17/celnici-bih-dali-pola-miliona-km/> (18.10.2017).

periodu je Narodna skupština Republike Srpske kupila 26 novih automobila, a vozila su kupovana za potrebe kabineta predsjednika NSRS, potpredsjednika, generalnog sekretara, kao i za klubove poslanika i službe NSRS. Od 2007 do 2017. godine je Narodna skupština za 26 novih vozila izdvojila 1,3 miliona maraka. U opoziciji upozoravaju na nekontrolisanu pretjeranost izdvajanja velikog novca za vozila.⁷⁴

Pomenućemo i jedno istraživanje o neracionalnom i enormnom trošenju budžetskog novca na automobile.

Prema istraživanju *Balkanske istraživačke mreže u Bosni i Hercegovini* (BIRN BiH), najmanje deset miliona maraka koštali su službeni *automobili* političara i funkcionera kupljenih 2017. godine. Što se tiče Republike Srpske, Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite je raspisalo tender za nabavku novog službenog vozila vrijednog 70.000 KM bez PDV-a, odnosno oko 82.000 KM sa PDV-om, Ministarstvo prosvjete i kulture RS za automobil od 113.000 KM koji ima specijalnu luksuznu opremu koja predstavlja „na neki način statusni simbol“, Ministarstvo trgovine i turizma RS je kupilo više vozila ukupne vrijednosti oko 200.000 KM, Ministarstvo trgovine i turizma RS tri automobila za 114.262 KM, Ministarstvo uprave i lokalne samouprave za 75.447 KM sa PDV-om, Ministarstvo za ekonomske odnose i regionalnu saradnju RS je raspisalo tender za kupovinu automobila od oko 80.000 KM, Ministarstvo za izbjeglice i raseljena lica automobil od 59.820

⁷⁴ <http://www.rtvbn.com/3903820/za-vozila-skoro-dva-miliona-km> (14.4.2018).

maraka bez PDV-a. Ovo je uznemirilo javnost, tako da je udruženje *Restart Srpska* u 2017. godini više puta upozoravalo na nekontrolisano trošenje budžetskih para, organizovalo peticije i izlazak na ulicu smatrajući da sve to predstavlja bacanje narodnog novca. Isticali su da je neshvatljivo da se neracionalno troši novac u situaciji kada se škole zatvaraju ili rade u potpuno neodgovarajućim uslovima, kada još žive porodice u neuslovnim kolektivnim centrima, kada mnogi traže obrok u narodnim kuhinjama, i kada je sve veći broj nezaposlenih i siromašnih, kao i onih koji bježe iz RS i BiH.⁷⁵

Mnogi kritičari i analitičari ukazuju i na problem nekontrolisane hipertrofije postojanja brojnih „savjetnika“ na raznim nivoima vlasti čije angažovanje odnosi velika novčana sredstva budžetskih korisnika. Tako, na primjer, predsjedništva (BiH, RS) ukupno imaju 36 savjetnika. Naravno, kada se njihovim troškovima dodaju i oni koji se odnose na poklone za domaće i strane goste, razne delegacije, poklon bonove, telefonske račune, putovanja i smještaj, kao i druge privilegije, jasno je da je riječ o enormnim sredstvima.

Sve ove negativne pojave su proizvod samovolje političkih oligarhija koje ne poštuju nikakve oblike odgovornosti – etičke, političke, materijalne i krivične. One samo pokazuju čvrst

⁷⁵ <http://bigportal.ba/2017/12/28/deset-miliona-za-sluzbena-vozila/> (28.12.2017); <http://bigportal.ba/2017/09/22/ministar-kupuje-novi-automobil/> (9.10.2017); <http://www.rtvbn.com/3895473/u-planu-nabavka-novog-automobila> (3.2.2018).

dijalektički odnos u kojem se na jednoj strani nalazi *neodgovornost*, a na drugoj *aktivna neaktivnost*.

6. KORUPCIJA I ORGANIZOVANI POLITIČKI KRIMINAL

Izraz *korupcija* predstavlja oznaku za potkupljivanje, podmićivanje i pokvarenost. U suštini je tri elementa određuju: javno ovlašćenje, zloupotreba ovlašćenja i privatna, odnosno lična korist od zloupotrebe tog ovlašćenja.⁷⁶

Korupcija nikako nije ekskluzivna pojava savremene politike i savremenog društva.

Kao što je poznata i prepoznatljiva danas, korupcija je bila poznata i u ranijim društvima kao, recimo, u Egiptu, pa i kasnije. Zbog opšte raširenosti svugdje korupcija „izgleda prirodna,

⁷⁶ Z. Stojiljković, *Država i korupcija*, „Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu – Čigoja štampa“, Beograd, 2013, str. 6, 7. „Korupcija može imati korijene u kulturi i istoriji, ali bez obzira na to, predstavlja ekonomski i politički problem. Ona stvara neefikasnost u distribuciji javnih koristi i troškova. Ona je simptom funkcionisanja političkog sistema koji ne obraća mnogo pažnje na širi javni interes. Ona govori da struktura vlasti ne kanališe efikasno privatne interese. Politički legitimitet se podriiva ukoliko vlada dozvoljava nekima da dođu do disproporcionalno privatnih dobitaka na štetu drugih“. S. Rouz-Ejkerman, *Korupcija i vlast: uzroci, posledice i reforma*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2007, str. 231.

kao što izgleda prirodnom ljudima iz svake zemlje, naroda i vjere“.⁷⁷

Društvena pojava korupcije se može posmatrati iz nekoliko uglova.

U *sociološkom smislu* korupcija proizlazi iz različitih nivoa društvenih nejednakosti, razlika u postojanju i raspolaganju društvenom moći i distribuciji i korištenju različitih uloga. U *politološkom pogledu*, korupcija se odnosi na politički determinisane razlike moći i mogućnosti; *ekonomski posmatrano*, korupcija produkuje društvene štete, a *kulturno-etički posmatrano*, korupcija se odnosi na postojanje krize vrijednosti i morala.⁷⁸

Korupcija zahvata sva područja društvenog života i, nimalo nije čudno što je posebno izražena na području politike gdje je koncentracija moći, vlasti i novca najveća.

Ono što je karakteristično za samu osnovu korupcije jeste „kršenje formalnih oblika ponašanja direktnih nosilaca vlasti, koje je povezano sa njihovom težnjom ka materijalnim bogatstvima i sredstvima za njihovo dostizanje. Ovo je posljedica formiranog posebnog socijalnog interesa koji se bazira na drugačijim vrijednostima u odnosu na one vrijednosti koje društvo smatra faktorima poželjnog ponašanja. Vlast i njeno korišćenje za njih je sredstvo za postizanje prva dva faktora, a predstavlja i garant da se postojeće stanje stvari neće promijeniti. Na taj način objašnjava se

⁷⁷ C. A. Brioschi, *Kratka povijest korupcije: od staroga vijeka do naših dana*, „MATE“, Zagreb, 2007, str. 19.

⁷⁸ M. Milosavljević, *Devijacije i društvo*, „Draganić“, Beograd, 2002, str. 254, *pass*.

zapanjujuća vitalnost korupcije i nemogućnost njenog praktičnog iskorjenjivanja“.⁷⁹

Kada je u pitanju nivo korupcije, u odnosu na svjetske razmjere, društvo Bosne i Hercegovine kotira na veoma visokom mjestu.

Prema posljednjem izvještaju *Indeksa percepcije korupcije (Corruption Perceptions Index)* koji je objavio *Transparensi Internešnal*, više od dve trećine država na svijetu ima problem sa visokim nivoom korupcije. Izvještaj je analizirao nivo korupcije u 180 zemalja koje su ocjenjivane ocjenama od 100 do 0, s tim, što je ocjena niža to je nivo korupcije veći. Najbolje je ocjenjen Novi Zeland sa 89 poena, dok posljednje tri na listi - Somalija, Južni Sudan i Sirija imaju 14, 12 i 9 poena. Srbija je ocjenjena sa 41 bodom što je plasman na 77. mjestu liste, Slovenija zauzima 34. mjesto sa 61 bodom, Hrvatska 57. mjesto sa 49 bodova, Crna Gora zauzima 64. mjesto sa 46 bodova, a Bosna i Hercegovina sa 38 poena zauzima 91. mesto koje dijeli sa Albanijom. Najgore je plasirana Makedonija koja zauzima 107 mjesto sa 35 bodova. Listu deset najmanje korumpiranih zemalja čine: 1. Novi Zeland; 2. Danska; 3. Finska/Norveška/Švajcarska; 4. Singapur/Švedska; 5. Velika Britanija/Kanada/Luksemburg/Holandija; 6. Njemačka; 7. Australija/Hongkong/Island; 8. SAD/Austrija/Belgija; 9. Irska, i 10. Japan. Listu deset najkorumpiranih zemalja čine: 1. Somalija,

⁷⁹ V. I. Dobrenjkov, N. R. Ispravnikova, **Korupcija: savremeni pristupi istraživanju**, „Filozofski fakultet u Nikšiću“, Nikšić, 2012, str. 14.

2. Južni Sudan, 3. Sirija, 4. Avganistan, 5. Jemen/Sudan, 6. Sjeverna Koreja/Ekvatorijalna Gvineja/Gvineja Bisao/Libija, 7. Irak/Venecuela, 8. Angola, 9. Eritreja/Čad, 10. Kongo/Kambodža/Tadžikistan. Rusija se nalazi na 135. mjestu liste sa tek 29 poena.⁸⁰

Za Bosnu i Hercegovinu kao veoma siromašnu zemlju karakterističan je i visoki nivo korupcije koja postaje veoma veliki problem njenog razvoja. Istovremeno, to se odnosi i na nivo njenog – *političkog kriminala*.

Politički kriminal se ne odnosi samo na pojave ugrožavanja ili sprečavanja slobode i prava građana, nepoštovanja i kršenja međunarodnih propisa, deklaracija i konvencija koje su opštevažeće za sve zemlje, već i na namjerno izazivanje nemira, sukoba i ratova radi ostvarivanja različitih interesa. Osim toga, politički kriminal se odnose na pojave koje doprinose ličnoj koristi političara, i dovode do narušavanja državnih i nacionalnih interesa.

Ono što je interesantno u Bosni i Hercegovini jeste to da njene političke partije posluju kao *preduzeća*. Tako je Centralna izborna komisija objavila finansijski izvještaj političkih stranaka za 2015. godinu, iz kojeg se sasvim jasno i nedvismisleno vidi da je većina političkih stranaka kršila Zakon o finansiranju stranaka. Takođe, izvještaj je pokazao i način na koji su stranke prikupljale sredstva. Revizorski izvještaj je pokazao da je Stranka demokratske akcije (SDA) u 2015. godini ostvarila najveće prihode i to u iznosu

⁸⁰ <http://bigportal.ba/2018/02/23/zemlje-s-velikim-nivoom-korupcije/> (23.2.2018).

od 4,05 miliona KM. Veći dio novca SDA je dobila iz budžeta i to 3,2 miliona KM, a zatim od priloga fizičkih osoba u iznosu od 532.949 KM. U toku 2015. godine SDA je od članarine prihodovala nešto više od 95.000 KM. U SDA su zaradili i od prihoda od poklona nešto više od 20 hiljada KM, a imali su i prihode od imovine od 60 hiljada KM. Ukupni rashodi stranke iznosili su 3,8 miliona KM. Iza SDA po prihodima u 2015. godini je Socijaldemokratska partija (SDP) s prihodom od 2,9 miliona KM; najviše su prikupili sredstava iz budžeta, a zatim od članarine, i to blizu 400 hiljada KM. Od imovine su prihodovali 610 hiljada KM, a zanimljivo je da je Socijaldemokratska partija rashodovala više nego što je imala sredstava na raspolaganju. Tako su u 2015. potrošili 3,2 miliona KM. Prihodi HDZ-a su iznosili 1,8 miliona KM, od čega je većina iz budžeta. Rashodi te stranke su iznosili blizu 1,5 miliona KM. Nešto manji ukupni prihod je Saveza za bolju budućnost (SBB) i to u iznosu od 1,6 miliona KM. SBB je imao prihode od članarine 42 hiljade KM, a priloge od pravnih osoba 50 hiljada KM, dok iz budžeta dobijaju blizu 1,5 miliona. Savez nezavisnih socijaldemokrata (SNSD) je imao ukupni prihod u 2015. godini 1,7 miliona KM, i najveći prihod od članarina u iznosu od 311 hiljada KM. Identičan prihod od članarina ima i Srpska demokratska stranka (SDS), dok ukupni prihod iznosi 1,5 miliona KM. Vladajuće, ali i opozicione stranke nisu iskazale da imaju neko zaduženje kod banaka, iako je evidentno da mnoge stranke više troše nego što prihoduju. Sve stranke u vlasti, ali i opozicija, su kršile zakon o finansiranju i to najčešće članove 5, 6, 8, 11 i 12 Zakona o

finansiranju političkih stranaka, što znači da stranke nisu vodile evidenciju o prijemu članarina i dobrovoljnih priloga, niti su donatorima izdavale bilo kakve potvrde. Takođe, stranke nisu ažurno vodile evidenciju o svojim prihodima i rashodima, donacije nisu uplaćivane na transakcijske račune centrala stranaka, a zanimljivo je da su i određene privatne kompanije finansirale političke stranke, iako su s organima izvršne vlasti sklapale ugovore o nabavci.⁸¹

Široka je lepeza koruptivnog djelovanja i organizovanog kriminala, a ona se odnosi na: brojne poslijeratne afere, „pranje“ novca, izdvajanje sredstava za „nepostojeće poslove“, bacanje novca za izradu raznih „strategija“, zloupotrebe korištenja javnih sredstava, sumnjivih i netransparentnih „tendera“, zloupotrebe „javnih nabavki“, nepotističke „biznise“, isplatu novca od naknada privatnicima-vlasnicima postrojenja obnovljivih izvora energije, krađu donatorskih sredstava...⁸²

⁸¹ <http://bigportal.ba/2017/09/23/stranke-posluju-kao-preduzeca/> (9.10.2017).

⁸² <http://bigportal.ba/2017/09/12/najveca-afere-poslijeratne-bih/> (9.10.2017); <http://bigportal.ba/2018/01/18/u-porastu-pranje-novca-u-bih/> (21.1.2018); <http://bigportal.ba/2017/09/29/programirano-uzimanje-para-prointeru-i-lanacu-35-miliona-km/> (29.9.2017); <http://bigportal.ba/2017/09/30/za-nepostojece-poslove-bih-placa-400-hiljada-km-godisnje/> (9.10.2017); <http://bigportal.ba/2018/01/22/edin-idrizovic-prointer-siri-i-na-teritoriju-federacije-bih/> (21.1.2018); <http://bigportal.ba/2017/09/28/vlada-bacila-3-miliona-maraka/> (9.10.2017); <http://www.rtvbn.com/3900559/pare-od-naknada-u-ruke-privatnika> (18.3.2018).

Kada je riječ o *donatorskim sredstvima*, prema istraživanju *Inicijative za bolju i humaniju inkluziju*, u periodu od 1992. do 2000. godine je Bosna i Hercegovina dobila između 46 i 53 milijarde dolara međunarodne pomoći. Novac je uglavnom išao za obnovu porušene infrastrukture, povratak izbjeglica i podršku kreiranju multietničkih zajednica. Međutim, procjenjuje se da je samo od 40-50% međunarodne pomoći ušlo u BiH, dok je ostatak uglavnom ostajao u zemljama donatorima, koje su tim novcem plaćale svoje kompanije, konsalting i projektantske kuće, koje su se bavile implementacijom projekata pomoći u BiH. Kako ističe direktor *Inicijative za bolju i humaniju inkluziju* Žarko Papić, „sam sistem međunarodne pomoći bio je korumpiran. To nije nikakva tajna i on je karakterističan za sve zemlje koje su prošle kroz rat. Međunarodne organizacije ili vlade koje su htjele da doniraju određeni novac BiH, gotovo uvijek su za realizaciju projekta pomoći angažovale kompanije iz svojih zemalja koje su za svoje usluge uzimale ogroman novac. Koliko su se bahato ponašali, može se vidjeti i iz podatka da su inostrani konsultanti imali dnevnice koje su se kretale i do 1.000 dolara“. Za novac koji je dolazio u Bosnu i Hercegovinu se sa sigurnošću nezna gdje je završio i na šta je potrošen, jer o tome ne postoji adekvatna i tačna evidencija, i sve do 1998. godine nadležni i nisu vodili nikakvu statistiku o potrošnji doniranih sredstava. Kako Papić ističe, u periodu „ratne ekonomije“ sve forme kriminalnog ponašanja su svakako bile moguće, jer su bile povezane sa neprikosnovenim „kraljevima rata“. Ali, oni koji su obezbjeđivali

korupciju tokom rata, činili su to i poslije rata. „Položaj zavisnosti od inostrane pomoći bio je vrlo plodan za korupciju. Kriminalni političari iz tog doba su bili ključni ljudi za međunarodnu zajednicu, jer su oni u većini slučajeva pod kontrolom držali gotovo sve, pa i potencijalne snabdjevače robom i uslugama. Prilikom realizacije projekata obnove kuća pojedinci su uzimali ogroman novac. Na primjer, ako je nešto koštalo 30.000 maraka, oni su kroz papire prikazivali nekoliko puta veće iznose“ - ističe Papić navodeći da je RS sve do 1998. godine bila pod svojevrsnim embargom međunarodnih organizacija, tako da je više od 90% pomoći završilo na prostoru FBiH. Ono što je veoma zabrinjavajuće je to što vlasti u BiH nikada nisu uspjele da sprovedu ozbiljniju istragu kojom bi bilo utvrđeno koliko je novca uistinu donirano i na šta je potrošen. Čak, nije ni pomoglo formiranje komisije koja je trebala da istraži ovaj oblik kriminala. „I to je jedan od pokazatelja koliko se korupcija duboko ukorijenila u sve pore društva, ali i da određenim političkim centrima moći, koji vuku korijene još iz devedesetih godina prošlog vijeka, nije u interesu da bude otkrivena istina o tome gdje su potrošene desetine milijardi maraka“ - napominje Papić.⁸³

⁸³ V. Zeljković, *Donatori i političari pojeli milijarde dolara*.

Dostupno na:

https://www.glassrpske.com/novosti/vijesti_dana/Donatori-i-politiciari-pojeli-milijarde-dolara/lat/259660.html[https://](https://www.glassrpske.com/novosti/vijesti_dana/Donatori-i-politiciari-pojeli-milijarde-dolara/lat/259660.html)
(14.4.2018).

Poseban problem koji se odnosi na korupciju i politički kriminal upravo se odnosi na problem – *partijskog zapošljavanja*.

U nedostatku stvarne tržišne privrede, glavna mjesta zapošljavanja i glavni poslodavci postaju političke partije na vlasti i firme koje se nalaze pod njihovom partijsko-državnom kontrolom. Između zapošljavanja i izbornog glasanja postoji direktna veza: partijsko zapošljavanje podrazumijeva da potencijalna osoba (kao i njegova porodica, prijatelji, kumovi, prijatelji) glasaju za stranku koja je zadobila poziciju „biroa za zapošljavanje“. Tako se pokazuje da su u ovom, ali i u drugim slučajevima, političke partije ekskluzivne, autarhične i gotovo sektaške, te da postoji strateška neravnopravnost onih koji ne pripadaju vladajućim političkim partijama i vlasti. U ranijem periodu su, nakon izbornih pobjeda, partijski funkcioneri otvoreno govorili da su određena radna mjesta rezervisana za „partijski kadar“, kao i njihove „koalicione partnere“. Danas to više otvoreno ne govori (ali se radi) zato što je javnost u BiH artikulisala snažan diskurs o partijskom, i drugim vidovima nepotizma.

Za političke partije u Bosni i Hercegovini se smatra da su organizovane kao *mafijaški karteli*.

To ističe i Tomas Braj u austrijskom listu *Der Standard*: „političke partije u BiH (su) godinama organizovane po mafijaškom sistemu“. Slično govori i Žarko Papić: „To su karteli-organizacije. Don ili kum ne može da se povuče sa svoje funkcije jer će u protivnom čitav kartel da se uruši. Partije su organizovane kao neprijatelji

demokratije, one su izvor korupcije i vladaju svim delovima države, društva i privrede. Dominiraju kako pravosuđem tako i medijima. A skoro da nema istinskog ideološkog sukobljavanja među partijama jer se njihova interesna područja rafinirano graniče jedna s drugim“. Da bi se situacija promijenila na bolje, neophodno je da se partije reformišu, ali to u kartelima nije moguće, tim prije što je u državnim institucijama zaposleno oko 230.000 ljudi, što sa porodicama, prijateljima i poznanicima iznosi gotovo milion lojalnih birača. A kad se uzme u obzir da u BiH ima tri miliona ljudi s pravom glasa, a izlaznost na izbore iznosi oko 50%, jasno je da je to sasvim dovoljno za izbornu pobjedu. Osim toga, do promjene teškog stanja u Bosni i Hercegovini neće doći zbog izrazite korupcije i organizovanog kriminala vladajuće političke oligarhije. Promjena mišljenja može doći samo pod „pritiskom iz Sjedinjenih Američkih Država i Evropske unije koje su do sada bile previše popustljive prema ovim `pseudoelitama`“. ⁸⁴

S obzirom na povezanost sa organizovanim kriminalom i korupcijom, Bosna i Hercegovina postaje „zarobljena država“.

Ona je „zarobljena“ ne samo zbog tih negativnih pojava, nego i zbog postojanja međusobne netrpeljivosti političkih etno-birokratija, ali i naroda.

Nobelovac Ivo Andrić će istaknuti da je Bosna i Hercegovina zemlja puna mržnje i da je mržnja kočnica civilizacijskog razvoja jer se u njoj

⁸⁴ <http://www.bigportal.ba/austrijski-list-der-standard-partije-u-bih-kao-mafijaski-karteli/> (25.12.2017).

ne cijeni dostojanstvo čovjeka. „Zašto balkanske zemlje ne mogu da uđu u krug prosvijećenog svijeta, čak ni preko svojih najboljih i najdarovitijih predstavnika? Odgovor nije jednostavan. Ali čini mi se da je jedan od razloga odsustvo poštovanja čovjeka, njegovog punog dostojanstva i pune unutrašnje slobode, i to bezuslovnog i dosljednog poštovanja“.⁸⁵

U *Pismu iz 1920.* o strahu, netrpeljivosti, nerazumijevanju i mržnji u Bosni, Andriću piše prijatelj Maks Lefinfeld: „Bosna je divna zemlja, zanimljiva, nimalo obična zemlja i po svojoj prirodi i po svojim ljudima. I kao što se pod zemljom u Bosni nalaze rudna blaga, tako i bosanski čovjek krije nesumnjivo u sebi mnogu moralnu vrijednost koja se kod njegovih sunarodnika u drugim jugoslovenskim zemljama rjeđe nalazi. Ali vidiš, ima nešto što bi ljudi iz Bosne, bar ljudi tvoje vrste, morali da uvide, da ne gube nikad iz vida: Bosna je zemlja mržnje i straha... Pa ipak, činjenica je: da u Bosni i Hercegovini ima više ljudi koji su spremni da u nastupima nesvjesne mržnje, raznim povodima i pod raznim izgovorima, ubijaju ili budu ubijeni, nego u drugim po ljudstvu i prostranstvu mnogo većim slovenskim ili neslovenskim zemljama. Ja znam da mržnja, kao i gnjev, ima svoju funkciju u razvitku društva, jer mržnja daje snagu, a gnjev izaziva pokret... Ali ovo što sam gledao u Bosni, to je nešto drugo. To je mržnja, ali ne kao neki takav momenat u toku društvenog razvitka i neminovan dio jednog istorijskog procesa, nego mržnja koja

⁸⁵ I. Andrić, *Znakovi pored puta*, Beograd, 1976, str. 331-332.

nastupa kao samostalna snaga, koja sama u sebi nalazi svoju svrhu. Mržnja koja diže čovjeka protiv čovjeka i zatim podjednako baca u bijedu i nesreću ili goni pod zemlju oba protivnika; mržnja koja kao rak u organizmu troši i izjeda sve oko sebe, da na kraju i sama ugine, jer takva mržnja, kao plamen, nema stalnog lika ni sopstvenog života; ona je prosto oruđe nagona za uništenjem ili samouništenjem, samo kao takva i postoji, i samo dotle dok svoj zadatak potpunog uništenja ne izvrši. Da, Bosna je zemlja mržnje. To je Bosna. I po čudnom kontrastu, koji u stvari nije tako ni čudan, i možda bi se pažljivijom analizom dao lako objasniti, može se isto tako kazati da je malo zemalja u kojima ima toliko tvrde vjere, uzvišene čvrstine karaktera, toliko nježnosti i ljubavnog žara, toliko dubine osjećanja, privrženosti i nepokolebljive odanosti, toliko žeđi za pravdom. Ali ispod svega toga kriju se u neprozirnim dubinama oluje mržnje, čitavi uragani sapetih, zbijenih mržnji koje sazrijevaju i čekaju svoj čas. Između vaših ljubavi i vaše mržnje odnos je isti kao između vaših visokih planina i hiljadu puta većih i težih nevidljivih geoloških naslaga na kojima one počivaju. I tako, vi ste osuđeni da živite na dubokim slojevima eksploziva koji se s vremena na vrijeme pali upravo iskrama tih vaših ljubavi i vaše ognjene i svirepe osjećajnosti. Možda je vaša najveća nesreća baš u tome što i ne slutite koliko mržnje ima u vašim ljubavima i zanosima, tradicijama i pobožnostima... U nekoj Mopasanovoj pripovjetci ima jedan dionizijski opis proljeća koji se završava rječima da bi u takve dane po svim uglovima trebalo izlijepiti oglase:

`Građanine francuski, proljeće je, čuvaj se ljubavi!`
Možda bi u Bosni trebalo opominjati čovjeka da se na svakom koraku, u svakoj misli i svakom, i najuzvišenijem, osjećanju čuva mržnje, urođene, nesvjesne, endemične mržnje. Jer toj zaostaloj i ubogoj zemlji, u kojoj žive zbijeno četiri razne vjere, trebalo bi četiri puta više ljubavi, međusobnog razumijevanja i snošljivosti nego drugim zemljama. A u Bosni je, naprotiv, nerazumijevanje, koje povremeno prelazi u otvorenu mržnju, gotovo opšta karakteristika stanovnika. Između raznih vjera jazovi su tako duboki da samo mržnja uspijeva ponekad da ih pređe... Bojim se da nije sasvim tako. (Ja sam, čini mi se, za ovo nekoliko mjeseci dobro vidio stvarne međusobne odnose među ljudima raznih vjera i raznih narodnosti u Sarajevu!). Štampaće se i govoriće se svuda i svakom prilikom: `Brat je mio, koje vjere bio`, ili `Ne pita se ko se kako krsti, neg` čija mu krvca grije prsi`, `Tuđe poštuj, a svojim se diči`, `Integralno narodno jedinstvo ne poznaje vjerskih ni plemenskih razlika`. Ali oduvijek je u bosankim građanskim krugovima bilo dosta lažne građanske učtivosti, mudrog varanja sebe i drugih zvučnim riječima i praznim ceremonijalom. To prikriva kako-tako mržnju, ali je ne uklanja i ne sprečava u rastenju. Bojim se da i pod pokrovom svih savremenih maksima mogu u tim krugovima da drijemaju stari nagoni i kainovski planovi, i da će živjeti dok god ne budu potpuno izmijenjene osnove materijalnog i duhovnog života u Bosni. A kad će doći to vrijeme, i ko će imati snage da to izvede? Jednom će doći, ja u to vjerujem, ali ovo što sam vidio u Bosni ne ukazuje na to da se tim

putem već sada ide. Naprotiv... Ko u Sarajevu provodi noć budan u krevetu, taj može da čuje glasove sarajevske noći. Teško i sigurno izbija sat na katoličkoj katedrali: dva poslije ponoći. Prođe više od jednog minuta (tačno sedamdeset i pet sekundi, brojao sam) i tek tada se javi nešto slabijim ali prodornim zvukom sat sa pravoslavne crkve, i on iskucava svoja dva sata poslije ponoći. Malo za njim iskuca promuklim, dalekim glasom sahat-kula kod Begove džamije, i to iskuca jedanaest sati, avetinjskih turskih sati, po čudnom računanju dalekih tuđih krajeva svijeta! Jevreji nemaju svoga sata koji iskucava, ali bog jedini zna koliko je sada sati kod njih, koliko po sefardskom a koliko po eškenaskom računanju. Tako i noću, dok sve spava, u brojanju pustih sati gluvog doba bdi razlika koja dijeli ove pospale ljude koji se budni raduju i žaloste, goste i poste prema četiri razna, među sobom zavađana kalendara, i sve svoje želje i molitve šalju jednom nebu na četiri razna crkvena jezika. A ta razlika je, nekad vidljivo i otvoreno, nekad nevidljivo i podmuklo, uvijek slična mržnji, često potpuno istovjetna sa njom. Tu specifičnu bosansku mržnju trebalo bi proučavati i pobijati kao opaku i duboko ukorijenjenu bolest. I ja vjerujem da bi strani naučnici dolazili u Bosnu da proučavaju mržnju, kao što proučavaju lepru, samo kad bi mržnja bila isto tako priznat, izdvojen i klasificiran predmet proučavanja kao što je lepra... A u zemlji kao što je sadašnja Bosna, onaj koji ne umije ili, što je još više i teže, onaj koji svjesno neće da mrzi, uvijek je pomalo tuđin i izrod, a često mučenik. To važi i za vas, rođene Bosance, a pogotovu za čovjeka došljaka. - I tako sam ja jedne

od tih jesenjskih noći, slušajući čudna dozivanja tih raznovrsnih i raznoglasnih sarajevskih tornjeva, zaključio da ne mogu ostati u svojoj drugoj domovini Bosni, da ne treba u njoj da ostanem. Ja nisam toliko naivan da tražim u svijetu varoš u kojoj nema mržnje. Ne, meni treba samo mjesto u kome ću moći živjeti i raditi. Ovdje to ne bih mogao“.⁸⁶

Davno napisano, prije gotovo jednog vijeka, *Pismo iz 1920.* će ostati aktuelno i nakon tolikog vremena koje je na ovim prostorima straha i mržnje zaista burno i turbulentno prolazilo.

Njegova aktuelnost se ne odnosi samo na ondašnje i sadašnje unutrašnje odnose u Bosni i Hercegovini, nego i na njen „imidž“ u inostranstvu.

Na pitanje: što ljudi u svijetu najprije pomisle kada se pomene Bosna i Hercegovina, odgovori su obojeni negativnim narativima. Naime, spoljnopolitički status BiH je već decenijama označen negativnim konotacijama zbog ratne prošlosti, ali i nastavka rata drugim sredstvima, unutrašnjih ekonomskih, političkih i nacionalnih tenzija, napetosti i nestabilnosti, organizovanog kriminala i korupcije.⁸⁷

Kao što se vidi, brojni su razlozi zbog kojih Bosna i Hercegovina *istinski* nije sposobna da se izdigne na nivo civilizacijskog razvoja, kao i da ispuni uslove za evrointegracije i ulazak u

⁸⁶ I. Andrić, *Deca*, „Svjetlost“, Sarajevo, „Mladost“, Zagreb, „Prosveta“, Beograd, „Državna založba Slovenije“, Ljubljana, 1965, str. 219-226.

⁸⁷ <http://bigportal.ba/2018/04/17/na-sta-u-svijetu-prvo-pomisle-kada-se-pomene-bih/> (17.4.2018).

Evropsku uniju. Nisu samo u pitanju ugroženost slobode izražavanja, političko miješanje u rad medija, ekonomije, pravosuđa i sudstva, i uspostavljanje kontrole nad njima, nego i neodgovornost vlada i uprave, te nedostatak demokratije i vladavine prava. Nepostojanje konkurentne ekonomije, neefikasne reforme, nemogućnost zapošljavanja, agresivna poreska politika, izrazita korupcija i politički kriminal, međusobna mržnja i netrpeljivost – pojave su koje razaraju privredu i društvo, i koče neophodan napredak.

Kako se bliže izbori u Bosni i Hercegovini, ispoljavaju se oštri sukobi između „*pozicije*“ i „*opozicije*“. Premijerka Željka Cvijanović je istakla da je Republika Srpska na putu stabilnog rasta i oporavka, te da privreda može da plati obaveze koje nije mogla ranije plaćati. Uvedene su mjere rasterećenja privrede, povećana najniža plata, kao i plate u privredi. U pripremi je sistemski paket podrške porodici, pronatalitetnoj politici i povećanoj zaposlenosti. Istakla je da ljudi odlaze iz RS, zbog viših plata u inostranstvu, te da zato i ovdje plate moraju biti povećane. „Građani odlaze u inostranstvo, ali se mnogi i vraćaju“. Podsjetila je da je zaduženost Republike Srpske bila veća za vrijeme vlasti stranaka koje su sada opozicija, nego što je trenutna: oni su ostavili udio duga u bruto domaćem proizvodu od 54,6%, dok je na kraju januara ove godine 40%. Republika Srpska puno više vraća, nego što se zadužuje i ima kontinuiran rast prihoda, te da nije ugrožena kada je riječ o nivou zaduženosti. Tvrdi da opozicija godinama prognozira propast sistema, kako neće biti penzija,

plata i kako ovdje ništa ne postoji, da je privreda umrla što, prema njenom mišljenju, nije tačno. Rekla je da su penzije u Srpskoj male, ali da ih Vlada povećava u kontinuitetu i napomenula da u RS postoji mjesečni i godišnji borački dodatak. Tvrdi da se redovno izmiruju obaveze prema poljoprivrednicima i da im je povećan agrarni budžet za 11 miliona konvertibilnih maraka, dok u Federaciji BiH poljoprivrednicima duguju 11,5 miliona KM za podsticaje u 2017. godini. Takođe, istaknula je da nije tačno da Republika Srpska bilježi najlošije pokazatelje u regionu, već da Republika Srpska i FBiH u regionu bilježe najbolje rezultate. Napomenula je da je od 2006. godine zabilježen najveći rast BDP-a u regiji od 3,5%, te da smo imali „rekordnu zaposlenost od 263.500 lica u koja nisu uračunati oni koji rade u institucijama BiH“.⁸⁸

Ali, opozicija tvrdi drugačije.

Tako, na primjer, šef ekonomskog savjeta Partije demokratskog progresa (PDP) Jelena Trivić tvrdi da su Vladu Republike Srpske koju predvodi Željka Cvijanović u pet proteklih godina obilježile afere povezane sa kriminalnom, a u kojima je izgubljeno nekoliko stotina miliona KM. „Ovo je kontinuitet vladavine SNSD-a. Činjenica je da su u mandatu ove vlasti propale tri banke, gdje je izgubljeno 400 miliona KM institucija i javnih preduzeća, zatim su propale Robne rezerve Republike Srpske, firma `Nikola Tesla`, ali i kompanija `Farmland` koja je povezana sa vlašću“, ističe Trivić. Dodaje da je bruto domaći proizvod

⁸⁸ (<http://www.rtvbn.com/3900579/imamo-najbolje-rezultate> (19.3.2018).

najniži u regionu i niži nego u Federaciji BiH za sedam odsto a, takođe, i penzije. „U Republici Srpskoj je za mandata ove vlasti rastao javni dug i poreska opterećenja”; korupcija je kočnica značajnijem ekonomskom napretku i građani sada lošije žive nego 2012. godine. Trivićeva je navela da je prosječna neto isplaćena plata 825 KM i ista je kao 2013. godine, ali je realno manja jer je visina potrošačke korpe porasla sa 1.800 KM na 1.900 KM. Takođe, tvrdi da za 35.000 radnika u Srpskoj nije uplaćen doprinos i da je ovo jedina Vlada koja je za 40.000 boraca oduzela pravo na penziju.⁸⁹

Bosansko-hercegovački političari koče borbu protiv korupcije, stav je i Visokog predstavnika Valentina Incka.

Visoki predstavnik Valentin Incko smatra da u Bosni i Hercegovini nedostaje politička volja za usvajanje izmjena Zakona o krivičnom postupku kojima bi se ispunila odluka Ustavnog suda BiH i omogućila borba protiv korupcije (!?). Ističe da je još u junu 2017. godine istekao rok od 6 mjeseci koji je Ustavni sud BiH dao za usklađivanje zakona o krivičnom postupku sa Ustavom BiH, a da Parlamentarna skupština uopšte nije usvojila potrebne izmjene i dopune. „Ukoliko sud, zbog neizvršenja njegove ranije odluke, stavi van snage odredbe Zakona o krivičnom postupku BiH na koje se odnosi odluka Ustavnog suda, pravosuđe u BiH će biti ozbiljno ugroženo”, ističe Incko, dodajući da u tom slučaju pravosuđe neće moći procesuirati ozbiljna krivična djela i korupciju u BiH, te će

⁸⁹ <http://bigportal.ba/2018/03/18/afere-i-dugovi-kruna-vlade-rs/> (18.3.2018).

nastupiti pravni vakuum. “Nadam se da će organi u BiH shvatiti ozbiljnost situacije. Prije svega, institucije BiH imaju odgovornost da donesu izmjene i dopune Zakona o krivičnom postupku da bi se provela odluka Ustavnog suda”, istakao je Incko, dodajući da cjelokupna međunarodna zajednica, a ne samo OHR, sa velikom pažnjom prati ovo pitanje i zabrinuta je zbog mogućih posljedica. “Mi želimo da krivično zakonodavstvo BiH ojača borbu protiv kriminala i korupcije, a ne da se država onemogućí da vrši svoje nadležnosti i ispunjava obaveze u pogledu očuvanja pravnog poretka”, rekao je Incko.⁹⁰

Gotovo prema svim komparativnim parametrima i relevantnim podacima, Bosna i Hercegovina se nalazi među najslabijim državama u regionu.

U tom smislu je *Radio Slobodna Evropa* sakupio značajne podatke iz različitih, ali relevantnih izvora, kao što su, pored ostalih, *Fund of Peace, Institute of Economics & Peace, World Bank, WSJ/Heritage Foundation, Transparency International*. Kada je riječ o kriteriju *slabosti države*, prema *Fondu za mir* koji je analizirao 178 zemalja, od država regiona najgore je prošla Bosna i Hercegovina koja je na 93. mjestu, zatim Srbija na 107. mjestu, Makedonija na 112, Crna Gora na 130, Hrvatska na 138, a najbolje plasirana Slovenija, na 162. mjestu. Prema globalnom *indeksu terorizma* za 162 zemlje, koji je sačinio *Institut za ekonomiju i mir*, Kosovo je na 70. mjestu, BiH na 78. mjestu, Makedonija na 92, Crna

⁹⁰ <http://bigportal.ba/2018/03/16/bh-politicari-koce-borbu-protiv-korupcije/> (16.3.2018).

Gora na 122, Srbija na 126, a Slovenija i Hrvatska dijele 130. mjesto. Prema parametru *lakoće poslovanja* koji je izradila *Svjetska banka* za 190 zemalja, Makedonija je 11, Slovenija je 37, Srbija 43, Hrvatska 51, a Bosna i Hercegovina 86. Prema Indeksu *ekonomskih sloboda*, koji je izračunala *WSJ/Heritage Foundation*, od 180 zemalja Makedonija je 31, Crna Gora 83, Bosna i Hercegovina 92, Hrvatska 95, Slovenija 97, a Srbija 99. Prema indeksu *percepcije korupcije*, od 176 zemalja, prema *Transparency Internationalu*, Slovenija je 31, Hrvatska 55, Crna Gora 64, Srbija 72, BiH 83, Makedonija 90. A, kada je riječ o *slobodi medija*, prema organizaciji *Freedom House*, od 199 zemalja, Slovenija je 33, Hrvatska 76, Crna Gora 86, Srbija 98, BiH 103, a Makedonija 139. Kad je riječ o *slobodi medija*, *Reporteri bez granica* su Makedoniju, među 180 zemalja, stavili na 111. mjesto, Crnu Goru na 106, Hrvatsku na 74, Srbiju 66, BiH na 65, a Sloveniju na 37. mjesto. Prema *snazi pasoša*, Slovenija je na 10. mjestu jer se sa njenom putnom ispravom bez vize može u 150 zemalja, Hrvatska 14 (sa čijim pasošem se može bez vize u 145 zemalja), Srbija 35. sa čijim pasošem se može bezvizno u 114 zemalja, Crna Gora 42. sa 105 zemalja u koje se može bez pasoša, Makedonija 39. odakle bez viza putuju u 108 zemalja, BiH 45. s čijim pasošem se može u 101 zemlju bez vize. Kad je riječ o globalnom *indeksu sreće*, od 155 zemalja prema *Zemaljskom institutu*, Slovenija je 62, Srbija 73, Hrvatska 77, Crna Gora 83, BiH 90, a Makedonija na 92. mjestu.⁹¹

⁹¹ <http://bigportal.ba/2018/01/03/bih-medu-najgorim->

Svi ovi, kao i drugi podaci, sasvim jasno i nedvosmisleno pokazuju da Bosna i Hercegovina spada u grupu raspadajućih ili propadajućih država (*failed states*).

Ono što je za *slabe, raspadajuće* ili *propadajuće države* je karakteristično jeste da one ne uspijevaju uspostaviti dobar društveni poredak i društveno blagostanje, te postaju utočištem širenja terorizma, kriminala, korupcije. Prepoznatljiviji indikatori raspadajuće države su:

Kategorija	Uspješna država	Slaba (raspadajuća) država
Država ima monopol nad vlašću	da	relativna vlast (oligopolija vlasti)
Nivo državnog suvereniteta	visok	nizak
Kvalitet demokratije	visok	nizak
Legitimnost država i lojalnost građana prema državi	visoki	nizak
Bezbjednost	visoka	niska
Državna kontrola teritorije	visoka	niska

zemljama-regiona-po-vise-parametara-ljudi-nesrecni-tesko-se-posluje/ (4.1.2018).

Državna kontrola granica	visoka	niska
Efikasnost birokratskih institucija	visoka	niska
Raspored sredstava prisile	skoncentrisane u državnim institucijama i opunomoćenih lica	nelegalan, u rukama privatnih lica
Nivo korupcije i kriminala	nizak	visok
Pravni poredak	stabilan	nestabilan
Ekonomija	radi	u većoj ili manjoj krizi
Demografske promjene	nevelike i kontrolisane	značajne i nekontrolisane; velika pojava izbjeglica i masovna migracija ⁹²

Dakle, oligopolija (kleptokratska politička oligarhija), nizak nivo demokratije i nestabilan pravni poredak (nedostatak vladavine prava i pravne države), nizak nivo bezbjednosti i sigurnosti (ugroženost ljudskih prava i sloboda),

⁹² Z. Milošević, *Imperijalno razaranje država*, „Institut za političke studije“, Beograd, 2012, str. 70-71.

ekonomska kriza i visok nivo korupcije (kleptokratije i organizovanog kriminala) – bitna su obilježja *slabe* ili *raspadajuće države*.

Slaba ili raspadajuća država je država koja je nesposobna da *građane* zaštititi od raznih oblika nesigurnosti, nasilja i nebezbjednosti, država koja nije sposobna ni *sebe* da zaštititi od pojedinaca i društvenih grupa kojima ona isključivo služi za ostvarenje *svojih* oligarhijskih kompradorskih interesa. Ta je država - *zarobljena država*.

LITERATURA

1. Andrić I., *Deca*, "Svjetlost", Sarajevo, "Mladost", Zagreb, „Prosveta“, Beograd, „Državna založba Slovenije“, Ljubljana, 1965.
2. Andrić I., *Znakovi pored puta*, Beograd, 1976.
3. Antonić S., *Elita, građanstvo i slaba država: Srbija posle 2000*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2009.
4. Antonić S., *Kulturni rat u Srbiji*, „Zavod za udžbenike“, Beograd, 2008.
5. Bauman Z., *Fluidni strah*, „Mediterran Publishing“, Novi Sad, 2010.
6. Bek U., *Rizično društvo: u susret novoj moderni*, „Filip Višnjić“, Beograd, 2001.
7. *Blic*, 27. mart 2017.
8. *Blic*, 22. jun 2016.
9. Bok D., *Univerzitet na tržištu: komercijalizacija visokog školstva*, „CLIO“, Beograd, 2005.
10. Brioschi A. C., *Kratka povijest korupcije: od staroga vijeka do naših dana*, "Mate", Zagreb, 2007.
11. Bruce S., *Sociologija*, „Šahinpašić“, Sarajevo, 2005.
12. *Budućnost sela u Srbiji*, Beograd, decembar 2012.
13. Chossudovsky M., *Globalizacija bijede i novi svjetski poredak*, „Prometej“, Zagreb, 2008.
14. Čomski N., *Hegemonija ili opstanak*, „Rubikon“, Novi Sad, 2008.
15. Čomski N., *Jer mi tako kažemo*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2016.
16. Čomski N., *Rekvijem za američki san: deset principa koncentracije bogatstva i moći*, „Akademska knjiga“, Novi Sad, 2017.
17. Čomski N., *Snovi i nadanja*, „Vulkan“, Beograd, 2013.
18. Čomski N., *Šta to u stvari hoće Amerika*, „Čigoja štampa“, Beograd, 1999.

19. *Demografske i etničke promjene u BiH*, zbornik (Urednik Ivan Cvitković), „ANURS“, Sarajevo, 2017.
20. Dirkem E., *O podeli društvenog rada*, „Prosveta“, Beograd, 1972.
21. Dirkem E., *Samoubistvo*, „BIGZ“, Beograd, 1997.
22. Dobrenjkov I. V., Ispravnikova R. N., *Korupcija: savremeni pristupi istraživanju*, „Filozofski fakultet u Nikšiću“, Nikšić, 2012.
23. Dušanić B. J., *Neoliberalizam: rasprave u Akademiji ekonomskih nauka*, „Catena mundi“, Beograd, 2015.
24. *Globalizacija: argumenti protiv*, (Priredili Džeri Mander i Edvard Goldsmit), „CLIO“, Beograd, 2003.
25. *Globalizacija – mit ili stvarnost: sociološka hrestomatija*, (Priredio V. Vuletić), „Zavod za udžbenike i nastavna sredstva“, Beograd, 2003.
26. Harvi D., *Kratka istorija neoliberalizma*, „Mediterran“, Novi Sad, 2012.
27. Hejvud E., *Politika*, „CLIO“, Beograd, 2004.
28. *Katastrofe – prevencija i saniranje posljedica*, Zbornik radova (Urednik Mirko Kulić), t. II, „Evropski univerzitet Brčko distrikta“, Brčko, 2015.
29. Kecmanović N., *Nemoguća država*, „Glas Srpske“, Banja Luka, 2007.
30. Klein N., *Doktrina šoka (uspon kapitalizma katastrofe)*, „Grafički Zavod Hrvatske“, Zagreb, 2008.
31. Kovačević B., Romić M., *Nezaposlenost i socijalna isključenost*, u: *Nezaposlenost*, Zbornik radova (Urednici Braco Kovačević, Duško Vejnović), Banja Luka, 2011.
32. Kovačević B., Vejnović D., *Neoliberalni projekat razaranja država i ekonomija*, u: *Nacionalna država i ekonomija*, Zbornik

- (priređio Zoran Milošević), „Slobomir P. Univerzitet“, Bijeljina, 2011.
33. Kovačević B., *Geopolitika desuverenizacije*, u: *Geopolitičke promjene u svijetu i Evropi i položaj Bosne i Hercegovine*, „ANURS“, Sarajevo, 2017.
34. Kovačević B., *Globalizacija i (de)suverenizacija*, u: *Globalizacija i suverenost*, Zbornik radova (Priredio: Braco Kovačević), Banja Luka, „Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja“, Banja Luka, 2014.
35. Kovačević B., *Globalni ekonomski rat i humanitarne intervencije*, u: *Globalizacija i glocalizacija: međunarodni tematski zbornik* (Uredili i priredili Uroš Šuvaković, Olivera Marković-Savić), „Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini“ - Kosovska Mitrovica, „Srpsko sociološko društvo – Institut za političke studije“ - Beograd, Kosovska Mitrovica, 2017.
36. Kovačević B., *Gramsci i marksizam (Konceptija hegemonije Antonija Gramscija)*, „Glas“, Banja Luka, 1986.
37. Kovačević B., Kovačević I., *Globalne nejednakosti i bezbjednosne prijetnje*, „Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja“, Banja Luka, 2016.
38. Kovačević B., *Nevidljivo nasilje globalnih institucija moći*, „Dijalog“, Sarajevo, br. 3-4, 2013.
39. Kovačević B., *Neoliberalizam i erozija suvereniteta*, u: *Globalizacija i desuverenizacija = Globalization and sovereignty decline* (Ur. V. Vuletić, J. Ćirić,

- U. Šuvaković), „Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini“, Kosovska Mitrovica, „Srpsko sociološko društvo“, Beograd, „Institut za uporedno pravo“, Beograd, 2013.
40. Kovačević B., *Rizici i bezbjednosne prijetnje*, u: *Rizici i bezbjednosne prijetnje*, Zbornik (Priredio Braco Kovačević), „Udruženje nastavnika i saradnika Univerziteta u Banjoj Luci“, Banja Luka, 2015.
 41. Kovačević B., Petrović J., *Siromaštvo i migracije (Bosanskohercegovačka perspektiva)*, „Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja“, Banja Luka, 2018. Dostupno na: <https://www.defendologija-banjaluka.com/files/Siromastvo.i.migracije.Bra.co.Kovacevic.i.Jagoda.Petrovic.pdf>
 42. Kovačević B., *Siromaštvo i migracije*, „Dijalog“, Sarajevo, br. 1-2, 2015.
 43. Kovačević B., *Siromaštvo i socijalna psihopatologija*, u: *Siromaštvo i globalna bezbjednost*, Zbornik (Priredio prof. dr Braco Kovačević), Banja Luka, 2012.
 44. Kovačević B., *Sociologija, globalizacija i desuverenizacija tranzicionih društava*, u: *Doprinos nauke u razvoju društva u tranziciji*, Zbornik (Ur. N. Macanović, V. Lalić), t. 1, „Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja“, Banja Luka, 2015.
 45. Kovačević B., *Subkultura siromaštva*, u: *Društvena kriza i prevazilaženje siromaštva u Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini*, Zbornik radova (Glavni i odgovorni urednik Duško Vejnović), „Defendologija centar za

- bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja“, Banja Luka, 2009.
46. Kukić S., *Demografske promjene i položaj manjina u Bosni i Hercegovini (Demographic Changes and the Position of Minorities in Bosnia-Herzegovina)*, „ISCOMET“, Maribor, 2001.
 47. Kukić S., *Lice i naličje reformske agende kao instrumenta europeizacije BiH*, Zbornik: *Pravni i ekonomski aspekti procesa integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju*, „Ekonomski fakultet, Univerzitet Džemal Bijedić“, Mostar, 2017.
 48. Kukić S., *Lopovluk u ime naroda*, „Kult Sarajevo&Depo Sarajevo“, Sarajevo, 2013.
 49. Kukić S., *Nespojivost daytonskih hipoteka i društva evropskih naroda kao cilja*, u: *Daytonski mirovni sporazum i budućnost Bosne i Hercegovine*, „ANUBIH“, Sarajevo, 2016.
 50. Kukić S., *Svjedok vremena*, „Oslobođenje“, Sarajevo, 2001.
 51. Kukić S., *Za globalizaciju solidarnosti i humanizma a protiv izrabljivanja i svijeta kapitala*, u: *Globalizacija i suverenost*, Zbornik radova (Priredio: Braco Kovačević), „Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja“, Banja Luka, 2014.
 52. Lavić S., *Leksikon socioloških pojmova*, „Fakultet političkih nauka“, Sarajevo, 2014.
 53. *Migracije iz Bosne i Hercegovine* (urednici Mirza Emirhafizović, Emina Ćorić, Amer Osmić, Valida Repovac-Pašić), „Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice“, Sarajevo, 2013.

54. Milutinović V., *Neoliberalna bajka: kritika neoliberalne ideologije*, „Dosije studio“, Beograd, 2014.
55. Nešković R., *Nedovršena država: politički sistem Bosne i Hercegovine*, „Fondacija Friedrich-Ebert Stiftung“, Sarajevo, 2013.
56. *Nezaposlenost i neizvjesnost...* (koordinator projekta Braco Kovačević), „Klub intelektualaca 123“, Banja Luka, 2015.
57. Milanović B., *Bogataši i siromasi: kratka i neobična istorija globalne nejednakosti*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2012.
58. Milosavljević M., *Devijacije i društvo*, „Draganić“, Beograd, 2002.
59. Milosavljević M., Jugović L. A., *Izvan granica društva: savremeno društvo i marginalne grupe*. „Univerzitet u Beogradu. Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju – Izdavački centar (CIDD)“, Beograd, 2009.
60. Milošević Z., *Budućnost nacionalne države*, „JU Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske“, Banja Luka, 2014.
61. Milošević Z., *Imperijalno razaranje država*, „Institut za političke studije“, Beograd, 2012.
62. Milošević Z., *Unija korporativnog kapitalizma: ekonomski, politički i kulturni instrumenti Novog svetskog poretka*, „Institut za političke studije“, Beograd, 2014.
63. Miljić M., *Uvoz iz EU počeo da potapa poljoprivredu*, „Glas Srpske“, 16. mart 2017.
64. Petrović J., *Nemam, dakle postojim*, „Fakultet političkih nauka“, Banja Luka, 2013.
65. Petrović J., *Ničiji ljudi*, „Socijalna misao“, Beograd, 2008.
66. *Poljoprivreda i ruralni razvoj u Republici Srpskoj do 2020. godine*, „Univerzitet u Banjoj Luci – Poljoprivredni fakultet“, Banja Luka, 2016.

67. ***Poljoprivredni i ruralni razvoj u BiH. Preporuke civilnog društva za brži put prema EU***, Sarajevo, juni 2013.
68. ***Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini, 2013. Rezultati popisa***, „Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine“, Sarajevo, juni 2016.
69. Reinert S. E., ***Globalna ekonomija: kako su bogati postali bogati i zašto siromašni postaju siromašniji***, „Čigoja štampa“, Beograd, 2006.
70. Rejnert E., ***Spontani haos: ekonomija u doba vukova***, „Čigoja štampa“, Beograd, 2010.
71. Ristić L., ***Globalizacija i desuverenizacija***, u: ***Globalizacija i suverenost***, Zbornik radova (Priredio: Braco Kovačević), Banja Luka, „Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja“, Banja Luka, 2014.
72. Ristić L., Romić M., ***Globalni rat protiv siromašnih***, u: ***Siromaštvo i globalna bezbjednost***, Zbornik (Priredio prof. dr Braco Kovačević), Banja Luka, 2012.
73. Ristić L., ***Konceptualni i metodološki problemi istraživanja nezaposlenosti i sive ekonomije u Republici Srpskoj***, u: ***Nezaposlenost***, Zbornik radova (Urednici Braco Kovačević, Duško Vejnović), Banja Luka, 2011.
74. Ristić L., ***Mogućnost rješavanja društvenih sukoba u Bosni i Hercegovini***, u: ***Konflikti i strategije rješavanja konflikata u Bosni i Hercegovini i Republici Srpskoj***, (Urednici Braco Kovačević, Duško Vejnović), „Klub intelektualaca 123 Banja Luka“, „Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka“, Banja Luka, 2012.

75. Ristić L., *Uticaoj tržišta na funkcionalnu promjenu odgovornosti postsocijalističkih nacionalnih država*, u: *Nacionalna država i ekonomija*, Zbornik (priredio Zoran Milošević), „Slobomir P. Univerzitet“, Bijeljina, 2011.
76. Rousseau J. J., *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima. Društveni ugovor*, „Školska knjiga“, Zagreb, 1978.
77. Rouz-Ejkerman S., *Korupcija i vlast: uzroci, posledice i reforma*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2007.
78. Sol R. Dž., *Propast globalizma i preoblikovanje sveta*, „Arhipelag“, Beograd, 2011.
79. Stojiljković Z., *Država i korupcija*, „Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu – Čigoja štampa“, Beograd, 2013.
80. Šolte A. J., *Globalizacija: kritički uvod*, „CID“, Podgorica, 2009.
81. Štrbo S., *Ekonomске i socijalne posledice loše privatizacije u Srbiji*, u: *Katastrofe – prevencija i saniranje posljedica*, Zbornik radova (Urednik Mirko Kulić), t. II, „Evropski univerzitet Brčko distrikta“, Brčko, 2015.
82. Vestad A. O., *Globalni hladni rat: intervencije u Trećem svetu i oblikovanje našeg doba*, „Arhipelag“, Beograd, 2008.
83. *Veze među nama. Društveni kapital u BiH, Izvještaj o humanom razvoju u BiH 2009*, „Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP) u BiH“, Sarajevo, 2009.
84. Vratuša-Žunjić V., *Kompradorska buržoazija*, u: *Sociološki rečnik* (Priredili: Aljoša Mimica, Marija Bogdanović), „Zavod za udžbenike“, Beograd, 2007.
85. Vuletić V., *Globalizacija*, „Zavod za udžbenike“, Beograd, 2009.

Internet linkovi:

- Antonić S., *Kompradori*, „Pečat“, 08.04.2010. Dostupno na: <http://www.pecat.co.rs/2010/04/slobodan-antonio-kompradori/>
- <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/u-svijetu-vise-od-dvije-milijarde-siromasnih>
- <http://www.bigportal.ba/austrijski-list-der-standard-partije-u-bih-kao-mafijaski-karteli/>
- <http://bigportal.ba/2018/01/03/bih-medu-najgorim-zemljama-regiona-po-vise-parametara-ljudi-nesrecni-tesko-se-posluje/>
- <http://www.bigportal.ba/petina-djece-zemalja-u-razvoju-zivi-u-ekstremnom-siromastvu/>
- <http://bigportal.ba/2017/09/12/najveca-afera-poslijeratne-bih>
- <http://bigportal.ba/2017/09/22/ministar-kupuje-novi-automobil/>
- <http://bigportal.ba/2017/09/23/stranke-posluju-kao-preduzeca/>
- <http://bigportal.ba/2017/09/28/bar-sest-mjeseci-nemojte-krasti/>
- <http://bigportal.ba/2017/09/28/vlada-bacila-3-miliona-maraka/>
- <http://bigportal.ba/2017/09/29/programirano-uzimanje-para-prointeru-i-lanacu-35-miliona-km/>
- <http://bigportal.ba/2017/09/30/tramp-nije-srecan-ministar-zdravlja-podnio-zrtvu/>
- <http://bigportal.ba/2017/09/30/za-nepostojece-poslove-bih-placa-400-hiljada-km-godisnje/>
- <http://bigportal.ba/2017/10/02/investicija-nema-rs-na-crnoj-listi/>
- <http://bigportal.ba/2017/10/05/javni-sektor-buja-stanovnici-odlaze/>

- <http://bigportal.ba/2017/10/17/celnici-bih-dali-pola-miliona-km/>
- <http://bigportal.ba/2017/10/30/bih-na-raskrscu-ili-prosperitet-ili-propast/>
- <http://bigportal.ba/2017/10/30/od-2013-godine-do-danas-iz-bih-iselilo-150-hiljada-ljudi/>
- <http://bigportal.ba/2017/12/29/licemjerstvo-politicara-s-jedne-strane-kradua-sa-druge-pomazu-djeci/>
- <http://bigportal.ba/2017/12/28/deset-miliona-za-sluzbena-vozila/>
<http://bigportal.ba/2017/12/29/u-bih-je-mafija-partner-drzavi/>
- <http://bigportal.ba/2017/10/30/bih-na-raskrscu-ili-prosperitet-ili-propast/>
- <http://bigportal.ba/2018/01/02/za-devet-mjeseci-iz-bih-u-njemacku-odselilo-se-13-300-osoba/>
- <http://bigportal.ba/2018/01/03/bih-medu-najgorim-zemljama-regiona-po-vise-parametara-ljudi-nesrecni-tesko-se-posluje/>
- <http://bigportal.ba/2018/01/03/i-jutros-redovimladih-koji-zele-otici-iz-bih-ispred-konzulata-slovenije-u-banjaluci/>
- <http://bigportal.ba/2018/01/04/poreska-upravarerekordna-naplata-javnih-prihoda/>
- <http://bigportal.ba/2018/01/04/poreska-upravarerekordna-naplata-javnih-prihoda/>
- <http://bigportal.ba/2018/01/04/bih-je-socijalnobure-baruta/>
- <http://bigportal.ba/2018/01/05/cin-bijeli-hljeb-nije-dobio-samo-ko-nije-trazio/>
- <http://bigportal.ba/2018/01/09/hit-rjesenja-za-velike-probleme/>
- <http://bigportal.ba/2018/01/12/odlaze-i-oni-koji-imaju-posao/>

- <http://bigportal.ba/2018/01/12/podaci-i-zaposleni-odlaze-iz-srpske/>
- <http://bigportal.ba/2018/01/15/uvoz-dijamanata-skocio-28-puta/>
- <http://bigportal.ba/2018/01/15/u-srpskoj-ponovo-vise-umrlih-nego-rodenih/>
- <http://bigportal.ba/2018/01/18/u-porastu-pranje-novca-u-bih/>
- <http://bigportal.ba/2018/01/22/edin-idrizovic-prointer-siri-i-na-teritoriju-federacije-bih/>
- <http://bigportal.ba/2018/02/23/zemlje-s-velikim-nivoom-korupcije/>
- <http://bigportal.ba/2018/03/16/bh-politicari-koce-borbu-protiv-korupcije/>
- <http://bigportal.ba/2018/03/18/afere-i-dugovi-kruna-vlade-rs/>
- <http://bigportal.ba/2018/04/10/bih-napustilo-13-miliona-ljudi/>
- <http://bigportal.ba/2018/04/17/ko-su-nacelnici-milioneri-u-rs-prvi-covjek-sipova-najbogatiji/>
- <http://bigportal.ba/2018/04/17/na-sta-u-svijetu-prvo-pomisle-kada-se-pomene-bih/>
- <http://bigportal.ba/2018/04/17/ponovo-stizulose-ocjene-za-bih-iz-brisela/>
- <http://www.bigportal.ba/iz-bih-pobjeglo-vise-od-dva-miliona-ljudi/>
- <http://www.bigportal.ba/8-najbogatijih-ima-para-kao-polovina-ljudi-na-svijetu/>
- <http://www.bigportal.ba/un-svijet-se-suocava-s-najvecom-humanitarnom-krizom-od-1945/>
- <http://www.blic.rs/vesti/republika-srpska/sve-vidljiviji-jaz-izmedju-bogatih-i-siromasnih-oko-600-milionera-u-bih-na-racunima/pd3scr1>
- Bojović D., *Kleptokratija*; Dostupno na: <https://www.in4s.net/kleptokratija/>

- Čomski N., *Sistem vrjednovanja učenika i nastavnika vještački*; Dostupno na: <http://www.6yka.com/novost/87359/comski-sistem-vrjednovanja-ucenika-i-nastavnika-vjestacki>
- <https://www.hercegovina.info/vijesti/vijesti/bih/bih-je-jos-uvijek-najsiromasnija-u-regiji-78525>
- <https://www.hercegovina.info/vijesti/vijesti/bih/bih-je-najnazadnija-zemlja-europe-i-regije-korupcija-ostaje-ozbiljan-problem-u-bih-91014>
- <https://www.hercegovina.info/vijesti/vijesti/bih/polovina-stanovnistva-u-fbih-zivi-na-rubugladi-106504>
- <https://www.klix.ba/vijesti/bih/iz-bih-se-u-posljednje-dvije-godine-iselilo-80-000-ljudi-a-drzava-nije-ucinila-nista-da-ih-zaustavi/160328067>
- <https://www.klix.ba/vijesti/bih/siromasni-nisu-samo-gladni-vecinu-siromasnih-u-bih-cine-zaposleni-ljudi/151026071>
- Milanović B., *Neliberalna demokratija ili višepartijska kleptokratija?* „Peščanik“, 22.08.2017. Dostupno na: <http://pescanik.net/neliberalna-demokratija-ili-visepartijska-kleptokratija/>
- Sloterdajk P., *Kapitalizam i kleptokratija*; Dostupno na: <http://impulsportal.net/index.php/kolumne/drustvo/3814-peter-sloterdajk-kapitalizam-i-kleptokratija>
- Stiglic J., *Kako je MMF uništavao države*, „Vaseljenska“, 7. februara 2012. Dostupno na: <http://www.vaseljenska.com/ekonomija/josef-stiglic-kako-je-mmf-unistavao-drzave/>
- <https://www.klix.ba/vijesti/bih/siromasni-nisu-samo-gladni-vecinu-siromasnih-u-bih-cine-zaposleni-ljudi/151026071>

- <http://www.novi-svjetski-poredak.com/2013/02/06/sve-veca-nejednakost-bogataska-elita-i-ostali-svijet/>
- <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:651475-Njihovo-bogatstvo-jednako-je-imovini-100-miliona-najsiromasnijih>
- <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:696899-Petina-dece-u-Evropskoj-uniji-u-riziku-od-siromastva>
- <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:651475-Njihovo-bogatstvo-jednako-je-imovini-100-miliona-najsiromasnijih>
- <http://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/papic-u-bih-900000-ljudi-zivi-ispod-linije-apsolutnog-siromastva/185973>
- <http://pescanik.net/problemi-globalnog-siromastva/>
- <http://www.poslovni.hr/svijet-i-regija/kongo-najsiromasnija-svjetska-zemlja>
- <http://poslovnisvijet.ba/siromastvo-u-svijetu-i-kod-nas/>
- <http://www.rtvbn.com/3899008/postaju-majke-i-sa-14-godina>
- <http://www.rtvbn.com/3895494/deset-najskupljih-uvezenih-vozil>
- <http://www.rtvbn.com/3897517/ostacemo-zemlja-bez-ljudi>
- <http://www.rtvbn.com/3902933/sivo-trziste-jede-milijarde-km>
- <http://www.rtvbn.com/3903292/povlasten-izvoz-jos-tri-godine>
- <http://www.rtvbn.com/3900559/pare-od-naknada-u-ruke-privatnika>
- <http://www.rtvbn.com/3900579/imamo-najbolje-rezultate>
- <http://www.rtvbn.com/3903820/za-vozila-skoro-dva-miliona-km>

- <http://www.rtvbn.com/3904648/sve-manji-broj-studenata-u-rs>
- <http://www.rtvbn.com/3904690/podaci-sve-vece-socijalne-razlike>
- <http://www.rtvbn.com/3904694/gradjani-se-odricu-drzavljanstva-bih>
- <http://www.uis.unesco.org>)
- <http://www.vaseljenska.com/ekonomija/josef-stiglic-kako-je-mmf-unistavao-drzave/>
- <http://www.vecernji.ba/gotovo-385-milijuna-djece-u-svijetu-zivi-u-siromastvu-1118471>
- <http://www.vecernji.ba/svako-cetvrto-dijete-u-europi-u-riziku-od-siromastva-1129074>
- Zeljković V., *Donatori i političari pojeli milijarde dolara*; Dostupno na: https://www.glassrpske.com/novosti/vijesti_dana/Donatori-i-politicari-pojeli-milijarde-dolara/lat/259660.htmlhttps://

BRACO KOVAČEVIĆ
ZAROBLJENA DRŽAVA

Štampa:
MARKOS, Banja Luka

Za štampariju:
Igor Jakovljević

Tehnička priprema:
Danijel Jović

Tiraž:
150

CIP-Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

323.2(497.6)
316.3

КОВАЧЕВИЋ, Брацо, 1952-
Zarobljena država / Braco Kovačević. - Banja Luka :
Evropski defendologija centar za naučna, politička,
ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i
kriminološka istraživanja, 2018 (Banja Luka : Markos). -
130 str. ; 24 cm

Tiraž 150. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. -
Bibliografija: str. 115-130.

ISBN 978-99976-22-35-8

COBISS.RS-ID 7372568

ISBN 978-99976-22-35-8

7 899976 223581